

Zuid-Holland:

**Internationaal Concurrerend,
Innovatief en Duurzaam**

**Economische Visie
Provincie Zuid-Holland**

*Gedeputeerde staten
16 oktober 2007*

Samenvatting

De kracht van Zuid-Holland

Zuid-Holland wil de opleving van de wereldeconomie de komende jaren benutten om de economische structuur en de internationale concurrentiepositie van onze provincie te versterken. Dat is cruciaal om voor de inwoners voldoende werkgelegenheid op alle niveaus te kunnen waarborgen. Onze ambitie is om als economische regio tot de koplopers van Europa te behoren met een concurrerende, innovatieve en duurzame economie.

Als gevolg van globalisering worden de regionale vestigingscondities in toenemende mate doorslaggevend voor het vasthouden en aantrekken van economische bedrijvigheid. Het beschikbaar hebben van kwalitatief goede werklocaties en een aantrekkelijke woon-werkomgeving is daarbij van belang. Verrommeling van het landschap, mede veroorzaakt door bedrijventerreinen, is daarbij nadelig voor onze woon-werkomgeving.

Belangrijk voor de Zuid-Hollandse economie zijn een aantal stuwende activiteiten die op internationale schaal concurreren. Denk aan de haven van Rotterdam, de glastuinbouw, de bloembollen en de transportsector. Maar ook op het gebied van toerisme blijft Zuid-Holland zich positief ontwikkelen. Andere sectoren manifesteren zich steeds nadrukkelijker. Daarbij kan gedacht worden aan kennisintensieve sectoren als de Life & Health Sciences, het Water & Deltacluster en Internationaal Recht & Bestuur.

In deze economische visie staat beschreven waar wij ons als provincie Zuid-Holland op zullen richten om bij te dragen aan een concurrerende, innovatieve en duurzame Zuid-Hollandse economie.

Een nieuwe visie

Het provinciaal economische beleid dat in de vorige collegeperiode is uitgevoerd heeft goede resultaten opgeleverd, dankzij de inzet van alle betrokken partijen. Met de ontwikkeling van nieuwe bedrijventerreinen en verbetering en herinrichting van bestaande terreinen hebben wij belangrijke stappen vooruit gezet. Op het terrein van de kenniseconomie is regionale samenwerking van kennisinstututen, universiteiten en bedrijfsleven goed van de grond gekomen. Met betrekking tot vrijetijdseconomie is de regionale samenwerking verder opgepakt en uitgebouwd. En ons beleid om ruimtelijke concentratie van clusters tot stand te brengen in een aantal "hotspots", zoals het Bio Science Park Leiden, begint zijn eerste vruchten af te werpen.

Nu de wereldeconomie opleeft, zal de innovatiekracht van de Zuid-Hollandse economie op de proef worden gesteld. Grote bedrijfstakken zullen moeten innoveren om de concurrentie met lagelonenlanden aan te kunnen. Nieuwe veelbelovende bedrijfstakken zullen met een innoverende aanpak een marktpositie moeten verwerven. Daarvoor is het erg belangrijk dat het bedrijfsleven gebruik kan maken van de kennis die bij kenniscentra, universiteiten en gespecialiseerde instellingen wordt ontwikkeld. Groeiende bedrijfstakken geven nieuwe kansen op werkgelegenheid. Daartoe moeten mensen worden opgeleid met de juiste kwalificaties voor deze bedrijfstakken. Verwezenlijking van de gewenste economische ontwikkelingen vereist inspanningen van alle betrokken partijen; ondernemers, onderzoeks- en onderwijsinstellingen en overheden, waaronder natuurlijk de provincie.

Naar aanleiding van het Coalitieakkoord en de reacties uit de consultatieronde van de Ontwerp Economische Visie, zijn in deze visie enkele scherpe keuzes gemaakt om tot een gefocuste inzet van de activiteiten van de provincie op economisch vlak te komen. In haar sturingsfilosofie laat de provincie zich leiden door de vraag waar haar optreden de grootste toegevoegde waarde kan krijgen en waar dit optreden vanuit middenbestuur gewenst en het meest effectief is. Sleutelbegrip in de provinciale sturingsfilosofie is: *bovenregionale sturing gericht op uitvoeringsgericht, daadkrachtig en slagvaardig* opereren. Een duidelijke prioritering is dan ook noodzakelijk, mede gelet op de omvang van de beschikbare middelen. In het coalitieakkoord 2007-2011 staat verder dat de provincie voorstander is om het aantal bestuurslagen per beleidsveld tot twee te beperken. Het bovenregionale belang van de economische en maatschappelijke

vraagstukken is bij het opstellen van de visie steeds het leidende principe geweest. Het bovenregionale belang dient primair te zijn gelegen in de beleidsinhoudelijke opgave. Het feit dat bijvoorbeeld twee gemeenten ergens samen niet uitkomen, of te weinig expertise hebben om bepaalde zaken een stap verder te brengen, is als zodanig geen reden voor provinciale interventie, tenzij bovenregionale belangen worden geschaad.

Het economische beleid sluit aan op de wettelijke taken van de provincie. Doormiddel van deze wettelijke taken in het kader van de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening kunnen economische belangen ruimtelijk worden geacommodeerd. Dit kan onder andere door de economische belangen in de Provinciale structuurvisie, het Provinciale Waterplan en het Actieplan Klimaatadaptatie in te voeren. Daarbij is het belangrijk om steeds de ruimtelijke component van de provinciale economische taken te belichten. Het provinciale economische beleid voor onder andere werklocaties en clusters kan op deze manier krachtig worden ingestoken.

Zuid-Holland bij de koplopers in Europa

In onze ambitie om als economische regio een koploper in Europa te worden, streven wij drie doelstellingen na: internationaal concurrerend, innovatief en duurzaam.

- Om een **internationaal concurrerende regio** te zijn moeten in ieder geval alle ruimtelijke elementen van het regionaal vestigings- en investeringsklimaat in de basis kwalitatief op orde zijn: de beschikbaarheid van ruimte, een goede en duurzame woon- en leefomgeving en een uitstekende bereikbaarheid.
- Stimuleren van een **innovatieve economie** zal de internationale concurrentiepositie van Zuid-Holland versterken. Innovatie is de sleutel tot het verhogen van de arbeidsproductiviteit van de Zuid-Hollandse werknemers en vormt de basis voor nieuwe producten, processen en diensten die kunnen concurreren op de wereldmarkt. Een gunstig innovatieklimaat maakt de regio bovendien aantrekkelijk voor kenniswerkers en voor (inter)nationale bedrijven.
- Een **duurzame economie** heeft oog voor de balans tussen people (welzijn), planet (milieu) en profit (markt). Een zorgvuldige economische ontwikkeling van Zuid-Holland richt zich niet alleen op waardeschepping door het voortbrengen van goederen en inkomen. Zo'n economie heeft ook oog voor het welzijn van zijn inwoners, het milieu en leefklimaat.

Twee pijlers: kwaliteit in de basis en excelleren in stuwende clusters

Vanuit haar doelstellingen en verantwoordelijkheid voor de economie van Zuid-Holland staat de provincie een aanpak voor die berust op twee pijlers:

- **Kwaliteit in de basis:** een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat.
- **Excelleren in stuwende clusters:** vergroten van de toegevoegde waarde van de stuwende clusters.

Kwaliteit in de basis: een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat

Met de strategie "Kwaliteit in de basis" streeft de provincie naar een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat. In een mondiale economie zullen alleen die regio's een goede positie kunnen verwerven en behouden die over uitstekende vestigingsomstandigheden beschikken. Een goede interne en externe bereikbaarheid, voldoende en passende vestigingslocaties voor bedrijven en aantrekkelijke woon- en leefomgevingen zijn hierin medebepalend. Daaraan draagt de provincie bij op de volgende manier.

Ambitie en provinciale inzet voor het versterken van de economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat

Ruimtelijk-economische dynamiek in balans

Goede kwalitatieve afstemming van vraag en aanbod naar ruimte voor bedrijvigheid is van groot belang. De provincie zet zich daarom in voor (boven)regionale programmering van bedrijventerreinen met het accent op verbetering, herinrichting en intensivering (ruimtwinst) van bestaande terreinen. Ruimte voor Hogere Milieu Categorieën bedrijven heeft daarbij nadrukkelijk aandacht. Verder maakt de provincie werk van een beter functionerende kantorenmarkt.

Bereikbaar Zuid-Holland

De bereikbaarheid van bedrijven voor klanten, personeel en leveranciers moet beter. De provincie zet zich daarom in voor het aanjagen van in gang gezette rijkstrajecten, uitvoering van voorgenomen provinciale investeringstrajecten en verbetering van de efficiency van de huidige infrastructurele netwerken. Projecten die de bereikbaarheid van Zuid-Holland verbeteren en de interacties binnen en tussen de economische clusters versterken, krijgen hierbij prioriteit.

Aantrekkelijke woon- en leefomgeving

De woon- en leefomgeving is een belangrijke vestigingsoverweging voor bedrijven en werknemers. De provincie zet zich daarom in voor een passende woon-, werk- en leefomgeving, het bevorderen van de dynamiek in detailhandel, het versterken van bestaande centra en het stimuleren van de vrijetijdssector. Daarbij is het belangrijk om verrommeling van het landschap, mede veroorzaakt door bedrijventerreinen, tegen te gaan aangezien dit nadelig is voor onze woon-werkomgeving. Het aanpakken en tegengaan van deze verrommeling, door bijvoorbeeld inpassing van werklocaties in het landschap, vergt een bovenregionale aanpak. Aandacht voor betere inpassing van werklocaties in het landschap en beeldkwaliteit van bedrijventerreinen dragen bij aan het verbeteren van de leefomgeving.

In de As Leiden Katwijk, de Oude Rijnzone en de Zuidplaspolder - de integrale gebiedsontwikkelingsprojecten - valt de inzet vanuit "kwaliteit in de basis" geografisch samen met de provinciale inzet op verschillende beleidsterreinen, onder andere op het gebied van wonen, bereikbaarheid, groen en water. Vanuit de stuwende clusters wordt in een tweetal integrale gebiedsontwikkelingsprojecten ingezet: Greenports en Transport & Logistiek in de Zuidplaspolder en Life & Health Sciences in de As Leiden Katwijk.

Excelleren in stuwende clusters

Zuid-Holland moet excelleren in de stuwende clusters die internationaal concurrerend zijn en inkomen genereren voor Zuid-Holland. De provincie zal een aanzienlijk deel van haar inspanningen op het terrein van de economie richten op de verdere versterking en ontwikkeling van vier innovatieve clusters met een duidelijke regionaal belang: Transport & Logistiek, Greenports, Life & Health Sciences en het Water- & Deltacluster. Het cluster Internationaal Recht & Bestuur en het cluster Procesindustrie & Petrochemie worden in belangrijke mate door grote gemeenten en het rijk getrokken. Hierbij zal de provincie waar nodig ondersteunen en ruimtelijk faciliteren. Naast de focus op de vier innovatieve clusters richten we onze inspanningen op het Vrijetijdscluster. Deze groeiende sector is voor een belangrijk deel stuwend en zorgt voor de nodige werkgelegenheid, ook voor lager geschoolden.

Het bovenstaande betekent dat de provincie de komende vier jaar de inzet veel meer op de genoemde clusters richt dan voorheen. Dat geldt ook voor de inzet op het gebied van kennis & innovatie, arbeidsmarkt & onderwijs, ondernemerschap en promotie & acquisitie.

Ambitie en provinciale inzet voor het versterken van stuwende clusters in Zuid-Holland

Clusters

Transport & Logistiek

Aan het handhaven en versterken van de economische positie van dit cluster draagt de provincie bij met beleid gericht op beschikbaarheid van ruimte, onderwijs en innovatie, verbeteren van (internationale) bereikbaarheid en versterking van de samenhang met andere clusters, zoals de Greenports.

Greenports

Het cluster Greenports in Zuid-Holland staat voor de uitdaging haar mondiale koppositie te versterken, binnen de randvoorwaarden van ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid. De provincie draagt daaraan bij met beleid gericht op het strategische uitvoeringsprogramma Greenports, beschikbaarheid van ruimte, verbeteren van (internationale) bereikbaarheid en op innovatie en kennisontwikkeling.

Life & Health Sciences

Binnen het cluster Life & Health Sciences moet het Bio Science Park Leiden tot de top 5 van Europa gaan behoren. Het Bio Science Park, de medische bedrijvigheid in Rotterdam en de medisch-technologische kennis in Delft vormen samen de brandpunten van een Medical Delta in Zuid-Holland. De provincie draagt hieraan bij door de verdere ruimtelijke ontwikkeling van het cluster mogelijk te maken, kennisvalorisatie en -exploitatie te bevorderen en tot afstemming van promotie en acquisitieactiviteiten te komen.

Water- en Deltacluster

Het Water- en Deltacluster in Zuid-Holland moet een sterke marktpositie op de wereldmarkt verwerven. De provincie draagt daaraan bij met beleid gericht op het bevorderen van verdergaande (geografische) clustering, versterking van de kennisinfrastructuur en de arbeidsmarkt en het verbinden van kennisvraag- en aanbod. Dit cluster is een speerpunt in de ontwikkeling van Science Port Holland.

Vrije tijd

De sector vrije tijd staat voor de uitdaging de vele potenties op het gebied van toerisme en recreatie verder uit te bouwen en op te schalen. De provincie draagt daaraan bij door versterking van toeristische thema's kust, cultuur en water, de versterking en marktvergroting van de zakelijke toeristische markt. Dit doen we door het bevorderen van verdergaande clustering en samenwerking binnen de sector, versterking van de infrastructuur en de arbeidsmarkt, waar nodig aangevuld met ruimtelijk beleid.

Thema's

Kennis en innovatie sleutels voor succes

Zuid-Holland moet uitgroeien tot een van de meest dynamische en concurrerende regionale kenniseconomieën van Europa. De provincie zet zich daarom in voor clusterversterking door samenwerking en netwerkvorming, versterking van de kennisinfrastructuur en het bevorderen van innovaties die bijdragen aan een duurzame ontwikkeling. Het accent van de provinciale inzet ligt daarbij primair op een viertal stuwende clusters in Zuid-Holland.

Dynamische arbeidsmarkt

Knelpunten door een tekort aan hooggeschoolden en een overschot aan laaggeschoolden op de arbeidsmarkt moeten meerjarig en programmatisch worden aangepakt. De provincie zet zich daarom in voor het sluiten van regionale partnerschappen met partijen in het onderwijs en bedrijfsleven en het stimuleren van kenniscirculatie tussen deze partijen.

Ondernemerschap

Meer en beter ondernemerschap in Zuid-Holland draagt in samenhang met kennis en innovatie wezenlijk bij aan nieuwe bedrijvigheid, meer werkgelegenheid en economische groei. Waar netwerkvorming kan bijdragen aan het stimuleren van innovatie zal de provincie voorwaardenscheppend zijn. De provincie zet zich in voor het stimuleren van ondernemerschap(cultuur) in het onderwijs en het wegnemen van barrières voor nieuwe ondernemers.

Promotie en acquisitie

Voor het aantrekken en vasthouden van internationale investeerders en het versterken van de internationale relaties met innovatieve bedrijven zet de provincie zich in voor de vorming van een stichting Holland Business Promotion. Acquisitie-activiteiten, o.a. uitgevoerd door WFIA en OBR, zullen worden versterkt in samenwerking met de grotere gemeenten in Zuid-Holland. Het accent van de provinciale inspanningen ligt daarbij primair op een aantal stuwende clusters in Zuid-Holland.

De Randstad

De Provincie Zuid-Holland vormt in lijn met het OESO rapport over het functioneren van de Randstad en het Uitvoeringsprogramma Randstad een specifiek economische visie op de Randstad. De concrete maatregelen in het Urgentieprogramma Randstad (UPR) bevinden zich primair in de sfeer van hardware: fysieke investeringen in infrastructuur en werk- en leefomgeving. Dit op basis van een probleemanalyse op 'Randstedelijk niveau'. De economische visie heeft het 'bovenregionaal niveau' als uitgangspunt voor haar analyse. Enkele maatregelen uit de economische visie zijn daarmee te relateren aan het UPR (bijvoorbeeld de A4 Midden-Delfland in thema bereikbaarheid van de visie).

Het UPR is hoofdzakelijk gericht op fysieke projecten. Deze fysieke projecten zijn heel belangrijk om tot verdere integratie van de Randstad te komen. Het UPR bevat echter maar een deel van de maatregelen die genomen moeten worden om tot schaalvoordelen in de Randstad te komen. De Randstad en Zuid-Holland zouden gebaat zijn bij meer expliciete focus op specifieke metropolitane functies (Regiefuncties, creatieve functies en logistieke functies). Deze functies komen typisch veel voor in metropolen en hebben een hoge toegevoegde waarde. Een vlotte omschakeling van de economie naar deze functies kan zorgen voor een snelle groei van de productiviteit van de Randstad.

Van economische visie naar actie

De Economische Visie van de provincie Zuid-Holland vormt de basis voor het beleid voor de komende jaren. De ontwerp Economische Visie die aan deze Economische Visie vooraf is gegaan heeft mede aan de basis gestaan van het collegewerkprogramma van het nieuwe college van Gedeputeerde Staten voor de periode 2007-2011. In de periode tussen ontwerp en definitief is het gesprek aangegaan met onze Zuid-Hollandse partners - bedrijven en ondernemers, gemeenten, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties - over de gewenste economische ontwikkelingen in de provincie Zuid-Holland. De komende maanden worden benut om met deze partijen concrete afspraken te maken over hoe we gezamenlijk de doelstellingen van de Economische Visie kunnen realiseren. De concrete aanpak van de economische visie wordt neergelegd in een aantal actieprogramma's voor de verschillende beleidsvelden. De volgende actieprogramma's zullen in 2007 en 2008 worden vastgesteld:

- Actieprogramma Ruimte voor economie
- Actieprogramma Clusters: Life & Health Sciences, Transport & Logistiek, Water & Delta, Greenports
- Agenda Vrije Tijd

Inhoudsopgave

1. INLEIDING ECONOMISCHE VISIE ZUID-HOLLAND	1
1.1. EEN NIEUWE VISIE	1
1.2. HET ECONOMISCHE SPEELVELD: VERTREKpunt VAN DE VISIE	2
1.3. OPBOUW VAN DE ECONOMISCHE VISIE	2
2. DE ECONOMIE VAN ZUID-HOLLAND	3
2.1. ECONOMISCHE PRESTATIES VAN ZUID-HOLLAND	3
2.2. TRENDS EN ONTWIKKELINGEN	4
2.3. ECONOMISCHE STRUCTUUR: DIVERS EN INTERNATIONAAL GEORIËNTEERD	5
2.4. VESTIGINGSKLIMAAT	6
2.5. CONCLUSIES	9
3. VERSTERKING VAN DE INTERNATIONALE CONCURRENTIEPOSITIE	11
3.1. ZUID-HOLLAND: CONCURREREND, INNOVATIEF EN DUURZAAM	11
3.2. DE STRATEGIE: "KWALITEIT IN DE BASIS" ÉN "EXCELLEREN IN STUWENDE CLUSTERS"	12
3.3. DE PROVINCIALE ROL EN INZET	13
4. KWALITEIT IN DE BASIS: EEN KRACHTIGE ECONOMISCHE STRUCTUUR EN OPTIMAAL VESTIGINGSKLIMAAT	15
4.1. KWALITEIT IN DE BASIS	15
4.2. RUIMTELIJK-ECONOMISCHE DYNAMIEK IN BALANS	15
4.3. BEREIKBAAR ZUID-HOLLAND	16
4.4. AANTREKKELIJKE WOON- EN LEEFOMGEVING	18
5. EXCELLEREN IN STUWENDE CLUSTERS: FOCUS OP VIER INNOVATIEVE CLUSTERS EN SECTOR VRIJE TIJD	19
5.1. CLUSTERS	19
5.2. TRANSPORT & LOGISTIEK	19
5.3. GREENPORTS	20
5.4. LIFE & HEALTH SCIENCES	21
5.5. WATER & DELTA CLUSTER	23
5.6. VRIJE TIJD	24
5.7. CLUSTERSPECIFIEKE THEMA'S	24
6. VISIE OP DE RANDSTAD	27
6.1 URGENTIEPROGRAMMA RANDSTAD, ÉN MEER	27
6.2 UITVOERINGSPROGRAMMA RANDSTAD	27
6.3 EEN VISIE OP DE RANDSTAD	28
7. HET VERVOLG: VAN VISIE NAAR UITVOERING	29
7.1. VAN VISIE NAAR UITVOERING: PROVINCIALE ACTIEPROGRAMMA'S:	29
7.2. SAMENWERKING EN PARTNERSCHAP	30

1. Inleiding Economische Visie Zuid-Holland

1.1. Een nieuwe visie

De afgelopen vijf jaar heeft de provincie Zuid-Holland in economische zin geen gemakkelijke periode doorgemaakt. De provincie is geconfronteerd met een duidelijke laagconjunctuur, met bijbehorende oplopende werkloosheid, en heeft op meerdere terreinen positie verloren. Begin 2006 is het langverwachte economische herstel, zowel binnen Europa als in Nederland, ingetreden. Het is zaak om als Zuid-Holland deze komende periode goed te benutten om de Zuid-Hollandse economie te versterken. Deze nieuwe economische visie geeft aan hoe de provincie hieraan zal bijdragen.

Met deze economische visie zet de provincie in op een concurrerende, innovatieve en duurzame economie. De aanpak om dit te bereiken is ten eerste gericht op een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat voor de gehele provincie over de volle breedte van de economie. Daarbovenop focust de provincie op de versterking van de economische clusters die het sterkst aan de internationale concurrentiepositie van Zuid-Holland bijdragen, of de potentie hebben dat in de nabije toekomst te gaan doen.

De economische ontwikkeling van Zuid-Holland is een gedeelde verantwoordelijkheid van alle betrokken partijen. Alle partijen met elkaar moeten ervoor zorgen dat Zuid-Holland voorop loopt in de mondiale concurrentiestrijd tussen regio's. Ondernemers en werknemers spelen hierin een belangrijke rol, zij vormen het kloppende hart van de economie. Maar ook de onderzoeksinstituten, verantwoordelijk voor kennisontwikkeling en -toepassing en de onderwijsinstellingen, die een cruciale rol spelen in het zorg dragen voor voldoende gekwalificeerd personeel, zijn van doorslaggevende betekenis. Niet in de laatste plaats is de ontwikkeling van de economie ook een verantwoordelijkheid van overheidsinstellingen: van EU, rijk, provincie en gemeenten, maar ook van regio's en bestuurlijke samenwerkingsverbanden, zoals Zuidvleugel en Randstad. Deze overheden zullen elk vanuit hun eigen verantwoordelijkheid moeten zorg dragen voor de randvoorwaarden waarbinnen de partijen gezamenlijk kunnen werken aan een bloeiende economie. Hun gezamenlijke inspanningen moeten elkaar maximaal versterken.

In deze visie zijn, mede gelet op de omvang van de beschikbare middelen, enkele scherpe keuzes gemaakt om tot een gefocuste inzet van de activiteiten van de provincie op economisch vlak te komen. Daarbij zijn het Coalitieakkoord en de reacties uit de consultatieronde van de Ontwerp Economische Visie belangrijke input geweest.

In haar sturingsfilosofie laat de provincie zich leiden door de vraag waar haar optreden de grootste toegevoegde waarde kan krijgen en waar dit optreden vanuit middenbestuur gewenst en het meest effectief is. In het coalitieakkoord 2007-2011 staat verder dat de provincie voornemens is om het aantal bestuurslagen per beleidsveld tot twee te beperken. Het bovenregionale belang van de economische en maatschappelijke vraagstukken is bij het opstellen van de visie steeds het leidende principe geweest. Het bovenregionale belang dient primair te zijn gelegen in de beleidsinhoudelijke opgave. Het feit dat bijvoorbeeld twee gemeenten ergens samen niet uitkomen, of te weinig expertise hebben om bepaalde zaken een stap verder te brengen, is als zodanig geen reden voor provinciale interventie, tenzij bovenregionale belangen worden geschaad.

Verder is het de intentie om het beleid van de Economische Visie zoveel mogelijk aan de wettelijke instrumenten van de provincie te koppelen. De uitwerking van de Economische Visie in Actieprogramma's zal dan ook nadrukkelijk worden aangesloten op de wettelijke taken die voor de provincie volgen uit onder meer de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening.

1.2. Het economische speelveld: vertrekpunt van de visie

Met het economische beleid van de afgelopen jaren zijn goede resultaten geboekt. Zo is zowel in de herstructurering als in de ontwikkeling van nieuwe bedrijventerreinen flinke vooruitgang geboekt, dankzij de inzet van alle betrokken partijen. Ook op het terrein van de kenniseconomie zijn goede stappen gezet om regionale samenwerking van kennisinstituten, universiteiten en bedrijfsleven te bevorderen. Kennisinstituten, universiteiten en HBO-instellingen hebben zich samen met bedrijfsleven en regionale overheden verbonden in de Kennisalliantie. Er wordt geïnvesteerd in incubatorcentra en starters. En het beleid om ruimtelijke concentratie van clusters tot stand te brengen in een aantal "hotspots" begint zijn eerste vruchten af te werpen. Ervaring leert dat kennis- en innovatiebeleid resultaat op de lange termijn oplevert. In deze visie wordt daarom voortgebouwd op de aanpak van de afgelopen jaren. Een aantal beleidslijnen dat sinds het verschijnen van de economische visie uit 2001 zijn ontwikkeld, wordt voortgezet. Zo wordt de inzet op kennis en duurzaamheid, die centraal stond in de visie van 2001, in de voorliggende Economische Visie voortgezet.

De provincie Zuid-Holland zal nog meer dan in de afgelopen periode haar economisch beleid concentreren op de huidige en toekomstige economische "koplopers". Zij vormen het fundament voor de huidige en toekomstige welvaart en internationale concurrentiepositie van Zuid-Holland. Om nog slagvaardiger en effectiever te kunnen opereren en de provinciale inspanningen daar in te zetten waar de toegevoegde waarde van de provincie het grootst is, concentreert het clusterspecifieke beleid van de provincie zich de komende periode primair op de vier clusters Transport & Logistiek, Life & Health Sciences, het Water & Deltacluster en de Greenports.

Vanzelfsprekend besteedt de provincie nadrukkelijk aandacht aan versterking van het vestigingsklimaat. Immers, in het zorg dragen voor een goed woon-, werk- en leefklimaat en goede bereikbaarheid ligt een belangrijke verantwoordelijkheid van de (provinciale) overheid. In toenemende mate wordt het belang van bovenregionale afstemming onderkend. Samenwerking op het niveau van de Zuidvleugel en de Randstad wordt daarom geïntensiveerd, gericht op benutting van schaalvoordelen, synergie en diversiteit. Deze ontwikkeling zal in deze visie verder worden uitgedragen.

Ten slotte beoogt deze visie nadrukkelijk een integrale aanpak. Dit betekent dat vanuit een analyse en diagnose van de economische situatie van Zuid-Holland, een aanpak wordt geformuleerd die de brede inzet van alle beleidsvelden vereist. Dus niet alleen van het economisch beleidsveld, maar ook inzet vanuit Milieu, Groen, Water, Mobiliteit, Ruimtelijke Ontwikkeling en Samenleving. Economische ontwikkeling raakt direct aan ontwikkelingen in deze beleidsvelden. Het beleid in deze economische visie sluit aan en borduurt voort op dat van andere beleidsvelden zoals dat is ontwikkeld in de Provinciale Ruimtelijke Structuur Visie, de Visie Samenleving, het Provinciaal Verkeer- en Vervoersplan en het Beleidsplan Groen, Water, Milieu en natuurlijk de Provinciale Structuurvisie, het Waterplan en het Actieprogramma Klimaat en Ruimte.

1.3. Opbouw van de Economische Visie

Na dit inleidende hoofdstuk, bevat hoofdstuk 2 een analyse van de Zuid-Hollandse economie. Vanuit deze analyse beschrijft hoofdstuk 3 de ambitie en doelstellingen: Zuid-Holland tot de sterkste economische regio's van Europa te laten behoren; een regio die internationaal concurrerend, innovatief en duurzaam is. Om dit te bereiken wordt een tweeledige strategie geïntroduceerd. De eerste strategie, gericht op een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat, wordt in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt. Hoofdstuk 5 biedt inzicht in de onderdelen van de tweede strategie: de focus op stuwende economische clusters van internationale betekenis. In beide hoofdstukken worden ambities en opgaven vertaald in de inzet van de provincie. In hoofdstuk 6 wordt de visie van de provincie Zuid-Holland gegeven op de Randstad en het Urgentieprogramma Randstad. Ten slotte bevat hoofdstuk 7 een vooruitblik op de vervolgstappen om te komen tot verschillende actieprogramma's, waarin de Economische Visie wordt vertaald naar concrete beleidsacties waar op programmatische wijze inzet van mensen en middelen aan zal worden gekoppeld.

2. De economie van Zuid-Holland

Dit hoofdstuk biedt een analyse van de Zuid-Hollandse economie. Het hoofdstuk is in belangrijke mate gebaseerd op studies die ten behoeve van deze economische visie zijn uitgevoerd¹. In deze visie worden de hoofdlijnen uit deze studies weergegeven. Voor meer gedetailleerde analyses verwijzen we naar de onderliggende studies.

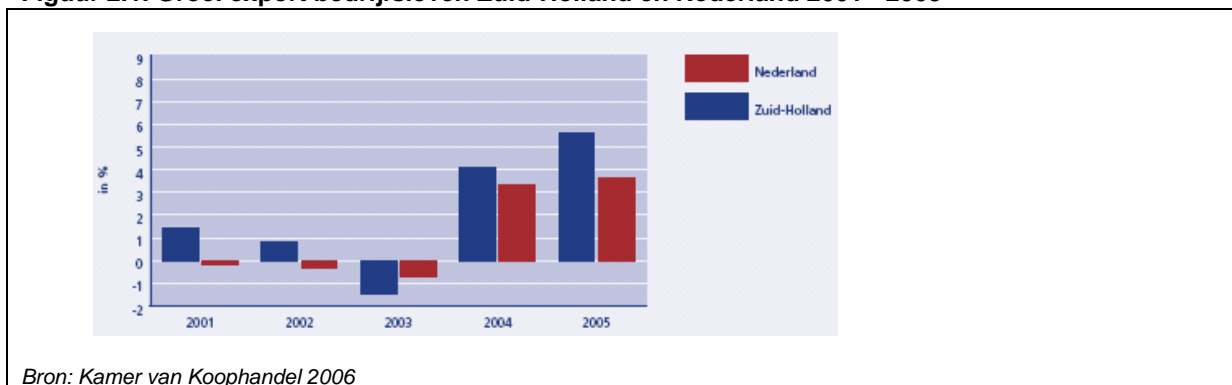
Paragraaf 2.1 beschrijft de economische prestaties van Zuid-Holland. Paragraaf 2.2 biedt inzicht in (economische) trends en ontwikkelingen die van invloed zijn op de ontwikkeling van de Zuid-Hollandse economie. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3 de structuur van de economie geschetst en wordt in paragraaf 2.4 het vestigingsklimaat van de provincie geanalyseerd. Het hoofdstuk sluit af met de belangrijkste conclusies (paragraaf 2.5).

2.1. Economische prestaties van Zuid-Holland

Economisch zwaargewicht

Gemeten naar omvang van toegevoegde waarde en werkgelegenheid, is Zuid-Holland een economisch kerngebied van nationaal en internationaal formaat. De provincie huisvest een aantal mondiaal vooraanstaande economische clusters en topbedrijven. Als onderdeel van de Randstad behoort Zuid-Holland tot de motor van de nationale economie én tot het meest vooruitgeschoven deel van Nederland in de internationale economie. Figuur 2.1 illustreert dat het internationale karakter van het Zuid-Hollandse bedrijfsleven toeneemt ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde.

Figuur 2.1. Groei export bedrijfsleven Zuid-Holland en Nederland 2001 - 2005

In nationaal perspectief is Zuid-Holland de provincie die de grootste bijdrage levert aan het bruto nationaal product (21%) en aan de werkgelegenheid (22% van de werkzame personen in Nederland werkt in Zuid-Holland). Zuid-Holland kent een relatief groot aandeel arbeidplaatsen in kennis- en researchintensieve diensten. Het bedrijfsleven is sterk internationaal georiënteerd.²

Economische uitdagingen

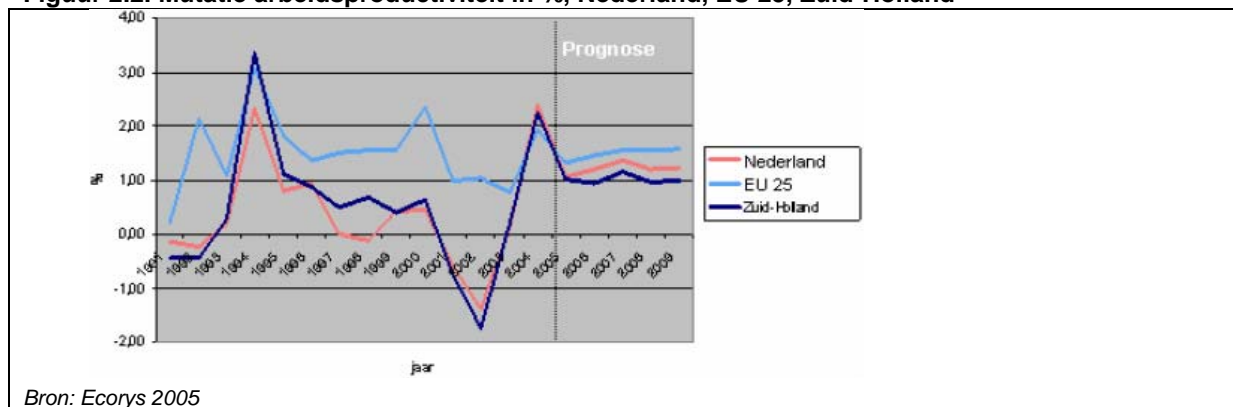
De Zuid-Hollandse economie heeft de afgelopen jaren een moeilijke periode doorgemaakt. Voor een deel is dat toe te schrijven aan het inzakken van de Nederlandse en Europese economie. Maar de vergelijking met omliggende regio's leert dat niet alle problemen conjunctureel van aard zijn. In de periode 2002-2005 bleef de economische groei van Nederland achter bij het gemiddelde van de hoogontwikkelde economieën; Verenigde Staten, Japan, Eurozone (bron: CBS, Centraal Economisch Plan 2006). Op grond van de economische prestaties, zoals de ontwikkeling van het regionale inkomen en de groei van de werkgelegenheid in het recente verleden, is Zuid-Holland een bescheiden middenmoter. Het inkomen per

¹ ECORYS (2006): Zuid-Holland verzilvert zijn kansen, bouwstenenrapport Economische Visie Zuid-Holland
ECORYS (2004): Economische clusters van Zuid-Holland

² Provincie Zuid-Holland (2006): Economische Monitor Zuid-Holland 2006

hoofd van de bevolking ligt in Zuid-Holland maar net boven het landelijk gemiddelde, maar blijft behoorlijk achter bij de Randstedelijke provincies Utrecht en Noord-Holland. Het besteedbaar inkomen per inwoner ligt van de 4 grote steden het hoogst in Utrecht (bijna 1.000 euro boven het landelijk gemiddelde) en Amsterdam (+900 euro). Den Haag volgt op gepaste afstand (+ 400 euro), terwijl Rotterdam met 1.000 euro onder het gemiddelde ver achterblijft (bron: CBS, 2007). De werkloosheid in Zuid-Holland ligt op het nationaal gemiddelde, maar in Groot-Rijnmond ligt de werkloosheid daar substantieel boven. Een belangrijk kenmerk van de Zuid-Hollandse economie is de lage groei van de arbeidsproductiviteit (zie figuur 2.2). Daardoor zal de arbeidsproductiviteit per persoon naar verwachting de komende jaren onder het nationaal gemiddelde blijven. Ook binnen de Randstad neemt de Zuidvleugel een achterblijvende positie in wat de groei van de arbeidsproductiviteit betreft. Arbeidsproductiviteit is een belangrijk criterium voor internationale bedrijven bij het kiezen van een vestigingsplaats. Om de welvaart van de inwoners van Zuid-Holland op peil te houden, ligt er een uitdaging in het laten stijgen van de arbeidsproductiviteit, hetzij door een hogere arbeidsparticipatie, hetzij door de werkenden meer te laten produceren. De participatiegraad in Zuid-Holland ligt op het nationaal gemiddelde. Daarbij moet worden opgemerkt dat de (netto) participatie van allochtonen duidelijk achterblijft bij die van autochtonen.

Figuur 2.2. Mutatie arbeidsproductiviteit in %, Nederland, EU 25, Zuid-Holland

2.2. Trends en ontwikkelingen

De economische ontwikkeling op de korte tot middellange termijn kenmerkt zich door economisch herstel: oplopende exporten, toenemende binnenlandse bestedingen en consumenten- en producentenvertrouwen. Alles wijst in de richting van een versnelling van de economische groei.

De belangrijkste trend op lange termijn is de verdergaande globalisering. Deze uit zich op diverse terreinen. Er vinden internationale institutionele veranderingen en politieke verschuivingen plaats, zoals de Europese integratie, handelsverdragen en de uitbreiding van de markteconomie in China en Oost-Europa. Europa ontwikkelt zich meer en meer tot één economisch speelveld, een zogenaamd "level playing field". Globalisering en technologische ontwikkelingen dwingen regio's tot specialisatie om concurrerend te zijn. In Nederland uit zich dat in een sterke verdienstelijking en kennisintensivering van de economie. Er is een toenemende mobiliteit van goederen, personen en diensten. Communicatietechnologieën maken coördinatie van productie- en distributieprocessen over grote afstanden mogelijk.

Globalisering biedt zowel kansen als bedreigingen voor de Zuid-Hollandse economie. Bedreigingen zijn bijvoorbeeld de toenemende concurrentie op routinematige productie uit lagelonenlanden. Nog bedreigender is dat door de communicatietechnieken ook de regiefunctie kan worden verplaatst. Anderzijds biedt de toename van mobiliteit kansen voor bijvoorbeeld de sector transport en logistiek. En de uitbreiding van de markteconomie en de Europese integratie biedt nieuwe afzetmarkten. De verdienstelijking en kennisintensivering van de Nederlandse economie slaat vooral neer in de steden. Zuid-Holland profiteert daar als onderdeel van de Randstad bovengemiddeld van. Als gevolg van globalisering worden de regionale vestigingscondities in toenemende mate doorslaggevend voor het vasthouden en aantrekken van economische bedrijvigheid. Dat betekent dat Zuid-Holland zich als regio internationaal moet onderscheiden.

Ook andere trends leiden tot opgaven die raken aan de grenzen van traditionele oplossingen en vragen om innovatieve oplossingen. Ze zijn nadrukkelijk van invloed op de economie van Zuid-Holland op de langere termijn:

- veranderingen van de beroepsbevolking in omvang (daling) en samenstelling (etnisch, cultureel en vergrijzing) zijn van invloed op de arbeidsmarkt en de consumentenvraag;
- het energievraagstuk waarbij traditionele energiebronnen (versneld) opraken en waardoor innovaties noodzakelijk zijn om in de energiebehoefte te voorzien;
- het vraagstuk van klimaatverandering en daaruit voortvloeiende vraagstukken van kust- en waterveiligheid;
- het mobiliteitsvraagstuk waarbij de groeiende mobiliteit de grenzen lijkt te bereiken van de capaciteit van de huidige transportsystemen;
- de toenemende ruimtedruk op een sterk verstedelijkt gebied als de Zuidvleugel maakt het honoreren van de verschillende ruimteclaims (wonen, werken, recreëren) steeds moeilijker, maar ook steeds belangrijker.

Deze trends leiden enerzijds tot knelpunten voor de huidige economie, maar anderzijds ook tot kansen, gezien de innovatiebehoefte die uit deze opgaven volgt. Economische kansen liggen er in het ontwikkelen van nieuwe (waar mogelijk exporteerbare) producten en concepten. De trends zijn van invloed op de manier waarop we onze ambities voor de Zuid-Hollandse economie hebben geformuleerd, en onze eigen inzet vormgeven.

2.3. Economische structuur: divers en internationaal georiënteerd

De structuur van de Zuid-Hollandse economie kent verschillende economische clusters. Economische clusters zijn geografisch begrensde concentraties van onderling afhankelijke bedrijven in dezelfde of een sterk daaraan gerelateerde sector. Een cluster bestaat dus niet alleen uit bedrijven die zich met de kernactiviteit van het cluster bezighouden, maar ook uit specifieke toeleveranciers en afnemers van die bedrijven. We onderscheiden in deze visie drie soorten clusters: stuwende clusters, verzorgende clusters en enabling clusters. Hieronder zijn kort de stuwende, verzorgende en enabling clusters beschreven die van belang zijn in de economische structuur van Zuid-Holland.

Stuwende clusters

Stuwende clusters zijn clusters die grotendeels gericht zijn op export en waarin de kerncompetenties van een gebied tot uiting komen. Zuid-Holland beschikt internationaal gezien over drie kerncompetenties waarmee de provincie zich kan onderscheiden van andere regio's. Deze competenties zijn *flowmanagement*, het beheersen en scheiden van stromende massa's, *life & health sciences*, de wetenschap waar de universiteiten van Leiden, Delft en Rotterdam in excelleren en *internationale coördinatie*, een werkgebied dat de provincie van oudsher vervult. In deze drie kerncompetenties liggen de comparatieve voordelen van Zuid-Holland. Deze drie kerncompetenties vormen belangrijke factoren achter de kracht van de clusters Transport & Logistiek, Water & Delta, Life- & Health Sciences, Greenports, de Procesindustrie & Petrochemie en Internationaal Recht & Bestuur. Dit zijn de stuwende clusters van de Zuid-Hollandse economie. Zij fungeren door hun omvangrijke marktaandeel en/of verwachte marktgroei als huidige en toekomstige trekkers van de Zuid-Hollandse economie. De sector Vrije Tijd is stuwend waar het bestedingen van bezoekers uit andere provincies en het buitenland gaat. Met de grote kustlijn, bollenvelden, aantrekkelijke steden, cultuur en de vele plassen en rivieren heeft Zuid-Holland sterke troeven in handen om het marktaandeel te vergroten en werkgelegenheid, voornamelijk voor lager geschoolden, te vergroten.

Verzorgende clusters

Verzorgende clusters zijn in vergelijking met stuwende clusters vooral regionaal georiënteerd. Verzorgende clusters zijn ondersteunend voor de stuwende activiteiten omdat zij activiteiten zoals zorg en vrijetijdsbesteding en grootstedelijke ambiance bieden waarbinnen een gezonde economie kan groeien en

bloeien. In Zuid-Holland worden twee verzorgende clusters onderscheiden: het zorg-economie cluster en het cluster creatieve industrie. Het vrijetijdseconomie cluster is voor een deel verzorgend, waar het gaat om recreatie en bezoek van inwoners uit de provincie Zuid-Holland.

Enabling clusters

Enabling clusters hebben net als verzorgende clusters een toeleverende rol ten opzichte van stuwende clusters. Enabling clusters onderscheiden zich van verzorgende clusters doordat zij technische en innovatieve ondersteuning bieden aan stuwende clusters. Door die ondersteuning maken de enabling clusters ten dele de groei van stuwende clusters mogelijk. Enabling clusters kunnen ook technische ondersteuning bieden aan verzorgende clusters.

De economische structuur van Zuid-Holland in perspectief

De groeiperspectieven van de stuwende clusters lopen sterk uiteen. Met name de sterke spelers in de transport en logistiek, greenports en ook proces- en petrochemie zetten al jaren de toon. Het zijn volwassen clusters die ver in hun levenscyclus gevorderd zijn. Zij ondervinden echter internationale marktverzadiging en scherpe concurrentie uit landen met lage lonen en minder regels. Voor behoud van hun concurrentiepositie én van de werkgelegenheid in deze clusters is innovatie een noodzakelijke voorwaarde. De clusters Life & Health Sciences, Water & Delta, als ook Internationaal Recht & Bestuur staan nog veel meer aan het begin van hun levenscyclus. Van deze clusters wordt een veel sterkere marktgroei verwacht. Het cluster Life & Health Sciences staat voor de opgave om de goede marktpositie in een groeiende markt te behouden en te versterken. Het Water & Deltacluster kent op onderdelen, m.n. in de baggerindustrie, reeds een sterke (inter-)nationale marktpositie, maar staat over de hele linie voor de uitdaging een sterke marktpositie te verwerven om zo met de markt te kunnen meegroeien. De toekomstige ontwikkeling van de Zuid-Hollandse economie is erbij gebaat als deze opkomende clusters snel doorgroeien en een stevige positie in de internationale economie verwerven.

2.4. Vestigingsklimaat

Het belang van een concurrerend regionaal vestigingsklimaat

In een globaliserende economie worden regionale vestigingscondities steeds meer doorslaggevend in de internationale concurrentiestrijd. Bedrijven vestigen zich in regio's met de beste condities. Factoren zoals kennisinfrastructuur, fysieke infrastructuur, kwaliteit van woon- en werkomgeving en kwaliteit van openbaar bestuur worden cruciaal, waar kapitaal en arbeid juist mobieler worden. Met de toenemende internationale concurrentie neemt ook het belang van hoge productiviteitsniveaus en innovatie hand over hand toe.

Zuid-Holland als onderdeel van de Metropolitane regio Randstad

Ruimtelijk-economisch gezien is de provincie Zuid-Holland onderdeel van Randstad. De Randstad is het grootste en economisch belangrijkste stedelijke netwerk van Nederland. De steden en regio's van de Randstad hebben in potentie voldoende economische kracht om te concurreren met andere metropolitane regio's in de wereld, maar dat potentieel komt nog niet goed tot ontwikkeling. De centrumfuncties en milieus van de Randstad zijn naar niveau, diversiteit en uitstraling in internationaal perspectief nog onvoldoende concurrerend. Als het gaat om voorzieningen en leef- en werkmilieus en menselijk kapitaal doen andere stedelijke regio's in West Europa het nog steeds beter dan de Randstad en daarmee ook beter dan het Zuid-Hollandse deel daarvan, de Zuidvleugel. Voorwaarden voor de realisatie van een concurrerende regio zijn een goede externe en interne bereikbaarheid, aantrekkelijke stedelijke centra, een goed functionerende en evenwichtige arbeidsmarkt, een goed werkende en hoogwaardige kennisinfrastructuur, een compleet palet aan aantrekkelijke woon- en vestigingsmilieus en een waardevol en toegankelijk landschap.

Voor versterking van de internationale concurrentiepositie van de Zuidvleugel is het zoeken naar samenhang en synergie op het niveau van het grootstedelijk netwerk van de Randstad van groot belang. Verbetering van de interne bereikbaarheid tussen economische centra en mainports (Rotterdamse haven en Schiphol) zal leiden tot meer interacties en een schaalvergroting van de regionale arbeidsmarkten. Meer

samenhang valt te bereiken door betere coördinatie van regionale economische specialisaties/clusters en door betere afstemming van het onderlinge aanbod van topvoorzieningen (kunst, cultuur, vermaak). Tenslotte is gecoördineerde inzet voor (internationale) promotie en acquisitie gericht op internationale herkenbaarheid van de Randstad van belang.

Arbeid / menselijk kapitaal

Met jaren van hogere economische groei in het vooruitzicht zal de werkloosheid in Nederland en Zuid-Holland verder afnemen. Naar verwachting zal er in de toekomst steeds vaker sprake zijn van krapte op de arbeidsmarkt. Hierbij gaat het niet alleen om kwantitatieve tekorten aan arbeidskrachten, maar vooral ook om kwalitatieve tekorten. Door de ontwikkeling naar een kenniseconomie vragen werkgevers steeds hogere kwalificaties en door de vergrijzing verdwijnen krachten van de arbeidsmarkt. Tekorten aan de bovenkant van de arbeidsmarkt dreigen groter te worden en het overschot aan de onderkant dreigt verder te groeien. Deze situatie vormt een belemmering voor economische ontwikkeling en innovatie. Volgens prognoses ontstaat in 2008 een tekort van 27.000 HBO'ers in Zuid-Holland en voor 2012 wordt een tekort voorspeld van 32.000 HBO'ers. Op dit moment gaat 60% van de instroom naar het VMBO in plaats van HAVO of VWO, wat het tekort nog vergroot. Ook op MBO startkwalificatie niveau dreigen tekorten. Jaarlijks verlaten 30.000 jongeren per jaar in Zuid-Holland het onderwijs zonder startkwalificatie. Nog eens 45.000 jongeren verlaten voortijdig het onderwijs.

Het aantrekken, ontwikkelen en vasthouden van talent uit binnen- en buitenland zal daarom in de toekomst nog noodzakelijker zijn. Binding van talent aan de regio is een zorgpunt. Naast een gericht arbeidsmarktbeleid, vraagt dit om verbetering van de kwaliteit van woon-, werk- en leefomgeving.

Kennisinfrastructuur

Zuid-Holland kent een uitgebreide kennisinfrastructuur met grote en internationaal erkende universiteiten in Delft, Leiden en Rotterdam, vijf Hogescholen en een groot aantal kennisinstellingen als TNO, WL Delft Hydraulics, UNESCO-IHE Institute for Water Education en ESTEC. De samenwerking tussen de instellingen onderling en met het bedrijfsleven (afstemming tussen kennisvraag en kennisaanbod) ontwikkelt zich en is erg belangrijk voor economische groei. Als het gaat om prestaties op het gebied van kennis en innovatie bekleedt Zuid-Holland zowel in nationaal als internationaal perspectief geen toppositie. Niet onderzoek en ontwikkeling van innovaties, maar de daadwerkelijke toepassing van nieuwe producten en concepten bepalen de innovatiekracht van Zuid-Holland. Hierbij speelt de intensiteit en kwaliteit van de samenwerking tussen het bedrijfsleven en de kennisinstellingen een cruciale rol. Het behalen van meer economische spin-off vanuit de kennisinstellingen en betere exploitatie van kennis is hard nodig. De opgave daarbij is Zuid-Holland aan de kennisparadox te onttrekken, dat wil zeggen, niet alleen veel hoogwaardige kennis produceren, maar deze kennis laten aansluiten op de kennisbehoefte van de bedrijven en op deze wijze de geproduceerde kennis "naar de markt brengen".

Ruimte voor werken

Het vestigingsklimaat in de provincie Zuid-Holland staat onder druk. Op dit moment bestaat in Zuid-Holland onvoldoende afstemming tussen de kwantitatieve en kwalitatieve vraag naar en aanbod van werklocaties. Daarnaast is een deel van de bestaande werklocaties dermate verouderd dat de locaties niet meer voldoen aan de wensen van zittende ondernemers en de leegstand op deze locaties toeneemt. Als gevolg van de schaarse ruimte in Zuid-Holland is echter slechts in beperkte mate ruimte beschikbaar voor de ontwikkeling van nieuwe werklocaties. Ook de maatschappelijke druk op het volbouwen van het Nederlandse landschap neemt de laatste tijd toe. Vanuit het regeringsinitiatief van 'Mooi Nederland', zal ook in het kader van 'Mooi Zuid-Holland' de komende jaren meer aandacht worden geschonken aan het tegengaan van verrommeling, bijvoorbeeld op het gebied van werklocaties (beeldkwaliteit en inpassing in het landschap). Het kunnen bieden van voldoende huisvestingsmogelijkheden die wat betreft vestigingsplaatseisen en andere kwalitatieve aspecten voldoen aan de wensen van betrokkenen is dan ook een essentieel onderdeel van het provinciaal economisch structuurbeleid. Gezien de beperkte beschikbaarheid van ruimte is creatief, innovatief, duurzaam en intensief ruimtegebruik noodzakelijk.

Voldoende aanbod van kwalitatief goede kantoorruimte is in een economie die steeds meer verdienstelijk een belangrijke vestigingsfactor. De Zuid-Hollandse kantorenmarkt functioneert niet optimaal. De problemen uit zich in een oplopende leegstand (12-15%) en onvoldoende aansluiting tussen vraag en aanbod (kwantitatief en kwalitatief). Marktpartijen zien een toenemende vraag naar kwalitatief hoogwaardige kantoorruimte op goed (ook per openbaar vervoer) bereikbare multifunctionele locaties en benadrukken het belang van schaarste en concentratie op enkele prioritaire locaties.

Fysieke infrastructuur

De kwaliteit van de bereikbaarheid voor het goederen- en personenvervoer in Zuid-Holland staat onder druk. Congestie is een serieuze bedreiging voor de verdere ontwikkeling en behoud van concurrentiekracht voor clusters die zich bezighouden met logistieke activiteiten en bedrijven die afhankelijk zijn van tijdig vervoer van producten. In de jaren 2005 en 2006 is de filezwaarte sterk toegenomen. Knelpunten op het gebied van leefbaarheid in relatie tot de weginfrastructuur (geluid, fijn stof) maakt oplossing van bereikbaarheidsknelpunten nog complexer.

De externe verbindingen (door de lucht, over het water, per spoor en over de weg) op het niveau van Zuid-Holland zijn goed. Het ontbreekt echter vooral aan interne interactie tussen de stedelijke gebieden onderling en tussen de enigszins perifere economische centra. Door gebrek aan interne samenhang en interactie kunnen economische centra en arbeidsmarkten onvoldoende gebruik maken van schaalvoordelen op metropolitane schaal. Ook de digitale infrastructuur is van grote invloed op het vestigingsmilieu. Een goede digitale ontsluiting van de regio draagt bij aan de aantrekkelijkheid van de regio als vestigingsplaats voor bedrijven.

Kwaliteit van woon- en leefomgeving

Zuid-Holland is een gebied waarin duurzaamheidvraagstukken op het gebied van energie, luchtkwaliteit en water prominent aanwezig en van grote invloed zijn op het leefklimaat van de inwoners van Zuid-Holland. Duurzaamheid is een primaire voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van Zuid-Holland. Bijvoorbeeld op het gebied van de luchtkwaliteit, mede in relatie tot de toenemende mobiliteit, liggen belangrijke opgaven voor verbetering van de leefkwaliteit.

Beschikbaarheid van hoogwaardige en passende woonruimte is van belang om talent aan de regio te binden. In Zuid-Holland is een tekort aan woningen in alle segmenten. Er is vooral een tekort aan topwoonmilieus, dat wil zeggen mogelijkheden tot royaal wonen, zowel in de stad als in een groene omgeving. Dergelijke topmilieus zijn van belang voor het scheppen van aantrekkelijke vestigingsvoorwaarden voor met name (werknemers van) internationale bedrijven en organisaties.

Ook de beschikbaarheid van voldoende voorzieningen (recreatief/toeristisch, water/groen, winkels, zorg) is van groot belang voor het investerings- en vestigingsklimaat. Zij dragen bij aan de 'quality of life' van Zuid-Holland voor haar bewoners. Het niveau van voorzieningen in Zuid-Holland is toereikend, maar behoort niet tot de nationale, laat staan tot de Europese top. In een aantal opzichten is Zuid-Holland wel sterk. In 2002 had de Randstad op twee Europese stedelijke regio's na (Londen en Vlaamse/Waalse Ruit) de meeste musea en theaters in Europa. Ook wat betreft het zakelijk toerisme (congressen) stijgt de populariteit van Nederland verder. Mede als gevolg van het centrumgerichte detailhandelsbeleid is veel geïnvesteerd in de binnensteden en stadsdeelcentra. Deze centra zijn in het algemeen vitaal en vertonen een grote dynamiek.

Voor de kwaliteit van het vestigingsklimaat is ook de aanwezigheid van voldoende recreatief- en natuurgroen en watergebieden in Zuid-Holland van groot belang. Op dit punt schiet Zuid-Holland ernstig tekort, met name in de Zuidvleugel. De groen-blauwe kwaliteit van de Zuidvleugel is ontoereikend. De relatie tussen de verstedelijkte Zuidvleugel en het Groene Hart verdient nadrukkelijk aandacht. Voor wat betreft de versterking van de kwaliteit van het groen en de uitbreiding van recreatiemogelijkheden staat Zuid-Holland voor een grote opgave. Het is daarbij van belang de potenties van enerzijds de

kustontwikkeling en anderzijds het Groene Hart voor het internationaal vestigingsklimaat in Zuid-Holland ten volle te benutten.

2.5. Conclusies

De Zuid-Hollandse economie is rijk en divers met zeer verschillende bedrijfstakken. Belangrijk voor de economische ontwikkeling zijn een aantal clusters die op internationale schaal concurreren: Transport & Logistiek, Water & Delta, Life & Health Sciences, Greenports, Internationaal Recht & Bestuur. Stuwende clusters in de Zuid-Hollandse economie kunnen natuurlijk niet bestaan zonder belangrijke toeleveranciers. Zo kan de transportsector bijvoorbeeld niet zonder slimme IT-toepassingen voor de logistiek en biedt de zorgsector belangrijke voorwaarden voor het functioneren van de biomedische bedrijfstak in Zuid Holland.

Samen vormen al deze Zuid-Hollandse bedrijven een belangrijke motor van de Nederlandse economie. Een economie die in de afgelopen 5 jaren een scherpe economische recessie achter de rug heeft met een relatief lage economische groei en een lage groei van de arbeidsproductiviteit. In 2006 lijkt het tij gekeerd. De huidige wereldeconomie leeft weer op. Zuid-Holland moet die opleving benutten om de economische structuur en de internationale concurrentiepositie te versterken. De innovatiekracht van de Zuid-Hollandse economie zal daarbij op de proef worden gesteld. Grote bedrijfstakken zullen moeten innoveren om de concurrentie met de lagelonenlanden aan te kunnen. Nieuwe veelbelovende bedrijfstakken zullen met hun innoverende aanpak een marktpositie moeten verwerven. Daarom is het erg belangrijk, dat de kennis die wordt ontwikkeld bij kenniscentra, universiteiten en gespecialiseerde instellingen ook beschikbaar komt voor het bedrijfsleven. Ook moeten er arbeidskrachten worden opgeleid met de juiste kwalificaties voor deze bedrijfstakken. Ten slotte is innovatie van doorslaggevend belang om de duurzaamheidsproblematiek op te lossen waar Zuid-Holland mee kampt.

Om deze groei te ondersteunen is een duurzaam vestigingsklimaat voor Zuid-Holland een voorwaarde. Het vestigingsklimaat in Zuid-Holland is aantrekkelijk. Het metropolitane karakter van de Zuidvleugel speelt daarbij een belangrijke rol, onder andere door het hoge percentage hoogopgeleiden, de hoogwaardige kennisinfrastructuur, een goed infrastructuurnetwerk en een ruim aanbod aan culturele voorzieningen zoals musea en theaters. Er is echter ook een aantal belangrijke aandachtspunten. Zo sluit het voorzieningenniveau van de provincie qua niveau, diversiteit en uitstraling nog niet aan bij de Europese top. In een economie die steeds meer verdienstelijk speelt het stedelijke vestigings- en leefklimaat - en dus het voorzieningenniveau - een steeds belangrijker rol. Niet in de laatste plaats verdient de groenblauwe kwaliteit van Zuid-Holland aandacht.

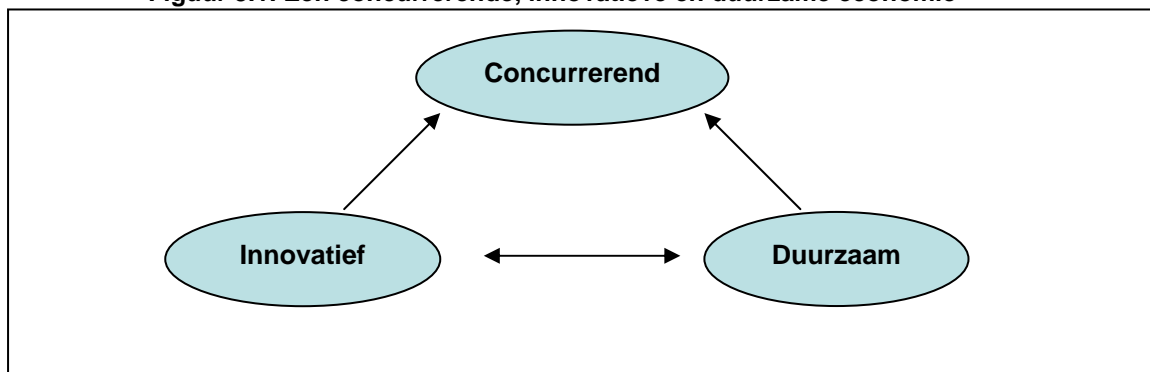
3. Versterking van de internationale concurrentiepositie

3.1. Zuid-Holland: Concurrerend, Innovatief en Duurzaam

De provincie heeft de ambitie om als economische regio tot de koplopers van Europa te behoren; internationaal concurrerend, innovatief en duurzaam.

“een concurrerende, innovatieve en duurzame economie in Zuid-Holland”

Figuur 3.1. Een concurrerende, innovatieve en duurzame economie

De doelstelling **concurrerende economie** staat centraal in de ambitie om als Zuid-Holland (binnen de Randstad) tot de Europese topregio's te behoren. Dit betekent dat de provincie voorwaarden wil scheppen voor de beschikbaarheid voor het bedrijfsleven van kennis, ruimte, arbeid en inzet op het creëren van een goede en duurzame woon- en leefomgeving en het verbeteren van de bereikbaarheid. Daarnaast wil de provincie gericht bijdragen aan benutting van het ontwikkelingspotentieel van de internationaal concurrerende bedrijvigheid in Zuid-Holland.

Om de internationale concurrentiepositie te versterken zal de innovatiekracht van de Zuid-Hollandse economie moeten stijgen. Een gunstig innovatieklimaat in Zuid-Holland is aantrekkelijk voor kenniswerkers en (inter)nationale bedrijven om hier te blijven of zich hier te vestigen. Bovendien is innovatie de sleutel tot het verhogen van de arbeidsproductiviteit van de Zuid-Hollandse werknemers. Stimuleren van de **innovatieve economie** is daarmee een tweede belangrijke doelstelling voor de provincie.

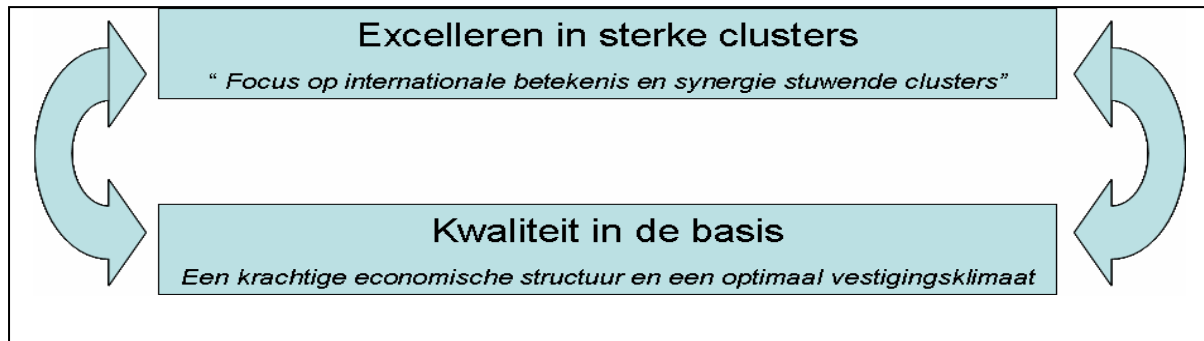
De **duurzame economie** is de derde doelstelling van economische ontwikkeling binnen Zuid-Holland: de verdere ontwikkeling van de economie met oog voor de balans tussen *profit*, *people* en *planet*. De economische ontwikkeling voor Zuid-Holland wordt niet alleen beschouwd vanuit het oogpunt van toegevoegde waarde maar ook vanuit het welzijn van de inwoners van Zuid-Holland (bijvoorbeeld door te zorgen voor voldoende werkgelegenheid) en vanuit het milieu (klimaatverandering, energie, grondstoffen) en leefklimaat (aantrekkelijk landschap, zorgvuldig ruimtegebruik). Duurzaamheid biedt nadrukkelijk kansen voor de Zuid-Hollandse economie om innovaties te ontwikkelen die goed zijn voor de eigen leefomgeving (milieu, water) en ook (internationaal) kansen bieden voor het Zuid-Hollandse bedrijfsleven en kennisinstellingen.

De drie doelstellingen voor de economie hangen sterk samen en kunnen elkaar versterken. Innovatie versterkt de concurrentiekracht en draagt bij aan duurzame ontwikkeling. Het streven naar duurzame ontwikkeling dwingt innovatie af. Het economisch beleid van de provincie is er dan ook op gericht om het potentieel van de economie volledig te benutten in het heden en tegelijkertijd in te zetten op een gezonde leefomgeving en een gezond milieu, ook voor de toekomstige generaties. Dit houdt onder andere in dat bij het stimuleren van innovaties de provincie sterk hecht aan innovaties die de duurzaamheid van de economie bevorderen.

3.2. De strategie: “kwaliteit in de basis” én “excelleren in stuwende clusters”

De strategie om te komen tot een concurrerende, innovatieve en duurzame economie in Zuid-Holland berust op twee pijlers. Enerzijds richt de provincie zich op een kwalitatief hoogwaardig basisniveau voor de hele economie. Tegelijkertijd richt de provincie een aanzienlijk deel van het beleid op die clusters die bijdragen aan de internationale concurrentiepositie van de provincie.

Figuur 3.2. Excelleren in stuwende clusters en kwaliteit in de basis.

Met de strategie “Kwaliteit in de basis” streeft de provincie Zuid-Holland naar een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat voor de gehele provincie. In een globaliserende economie zullen alleen die regio’s een goede positie kunnen verwerven en behouden als deze over onderscheidende vestigingsomstandigheden beschikken. De overheid kan daartoe op verschillende terreinen voorwaarden scheppen. Een evenwichtige arbeidsmarkt, een gunstig starters- en ondernemersklimaat, een dynamische kenniseconomie, goede interne en externe bereikbaarheid, voldoende en passende vestigingslocaties voor bedrijven en aantrekkelijke woon- en leefomgevingen zijn hierbij bepalende elementen.

Met de strategie “Excelleren in stuwende clusters” wil Zuid-Holland gericht bijdragen aan de economische positie in de wereldtop. Dat betekent dat Zuid-Holland moet doen waar het goed in is en waarmee het zich kan onderscheiden van andere regio’s. Zoals in hoofdstuk 2.3 is betoogd ligt de kracht van Zuid-Holland in flowmanagement, toegepaste life sciences en internationale coördinatie van activiteiten. Zuid-Holland wil excelleren in de economische activiteiten die deze kracht benutten. Het gaat dan om de stuwende clusters die internationaal concurrerend zijn en inkomen genereren voor Zuid-Holland.

De provincie speelt een rol voor clusters omdat de provincie de overheidslaag bij uitstek is die op (boven-) regionaal beleidsniveau actief is. Dit is juist het ruimtelijke niveau waarop clusters grotendeels opereren. De provincie kan coördinerend, visievormend, stimulerend en ondersteunend te werk gaan om de clusters in verschillende gemeenten in dezelfde richting te ontwikkelen.

Binnen de stuwende clusters zoals die in hoofdstuk 2.3 zijn weergegeven richt de provincie Zuid-Holland zich op de clusters waar haar beleidsruimte en beleidsrendement het grootst zijn. Aangezien duidelijk is dat het beleid voor Proces & Petrochemie en Internationaal Recht en Veiligheid grotendeels door Rotterdam en Den Haag wordt gevormd, heeft de provincie Zuid-Holland gekozen om zich in deze clusters desgevraagd faciliterend op te stellen. De beleidsruimte en het beleidsrendement lijken het grootst te zijn in de clusters Transport & Logistiek, Greenports, Life & Health Sciences en Water- & Delta. De provincie Zuid-Holland zal zich vooral richten op deze clusters.

De provincie brengt de volgende accenten aan op basis van de analyse van de clusterportefeuille in paragraaf 2.3:

- Behoud van de concurrentiepositie van de clusters Transport & Logistiek en Greenports door het bevorderen van vernieuwing
- Verder uitbouwen van de positie van het cluster Life & Health Sciences
- Bevorderen van de groei van het marktaandeel van het Water- en Deltacluster en de sector Vrije Tijd.

3.3. De provinciale rol en inzet

"Wij willen dat Zuid-Holland een krachtige en uitvoeringsgerichte provincie is. Daarom zullen wij vanuit onze visie op de samenleving optreden als provincie die kan worden afgerekend op haar prestaties. Kerngedachten zijn hierbij minder regels en procedures en lokaal doen wat lokaal kan. Wij richten ons op de (boven)regionale vraagstukken en het provinciaal belang. Ons uitgangspunt is dat niet meer dan twee overheidslagen bij een beleidsopgave betrokken zijn." (Coalitieakkoord 2007-2011)

De verantwoordelijkheid die de provincie kan en wil nemen in de economische ontwikkeling van Zuid-Holland, hangt sterk samen met de sturingsfilosofie van het provinciaal bestuur. In haar sturingsfilosofie laat de provincie zich leiden door de vraag waar haar optreden de grootste toegevoegde waarde kan krijgen en waar dit optreden vanuit middenbestuur gewenst en het meest effectief is. Sleutelbegrippen in de provinciale sturingsfilosofie zijn: *bovenregionale sturing* gericht op *uitvoeringsgericht, daadkrachtig* en *slagvaardig* opereren. Scherpe prioriteiten zijn daarbij geboden vanwege beperkte middelen.

Vanuit een heldere analyse van de sturingsvraag kiest de provincie bij elke opgave de sturingsrol die het meest past, mede gegeven de bestuurlijke context van de opgave. Dat kan soms betekenen dat de provincie de regie neemt om een gewenste economische ontwikkeling te bewerkstelligen, terwijl in een andere situatie het faciliteren van derden volstaat en in weer een andere situatie de provincie vanuit een regulerende rolopvatting haar juridisch instrumentarium inzet om ongewenste ontwikkelingen om te buigen.

De provincie zet in op een krachtige rol in het stimuleren van de Zuid-Hollandse economie daar waar op (boven)regionaal niveau toegevoegde waarde bestaat. Het economische beleid wordt zo veel mogelijk ingestoken via de wettelijke taken van de provincie. Dit kan onder andere door de economische belangen in de Provinciale structuurvisie, het Provinciale Waterplan en het Actieplan Klimaat en Ruimte in te voeren. Daarbij is het belangrijk om steeds de ruimtelijke component van de provinciale economische taken te belichten. Het provinciale economische beleid voor onder andere werklocaties en clusters kan op deze manier krachtig worden ingestoken. Daarbij treedt de provincie aan de ene kant faciliterend, stimulerend en regisserend op door bijvoorbeeld verschillende sectoren en opgaven te verbinden, clusters te versterken en regio's en samenwerking tussen overheden, marktpartijen en onderwijs en kennisinstellingen te bevorderen. Aan de andere kant zal zij daar waar nodig ook regulerend optreden.

4. Kwaliteit in de basis: een krachtige economische structuur en optimaal vestigingsklimaat

4.1. Kwaliteit in de basis

Met de strategie "Kwaliteit in de basis" streeft de provincie Zuid-Holland naar een krachtige economische structuur en een optimaal vestigingsklimaat voor de gehele provincie. De provincie zet zich wat betreft "kwaliteit in de basis" met name in op een goede interne en externe bereikbaarheid, kwantitatief en kwalitatief voldoende vestigingslocaties voor bedrijven en een aantrekkelijke woon- en leefomgevingen. In de de As Leiden Katwijk, de Oude Rijnzone en de Zuidplaspolder - de integrale gebiedsontwikkelingsprojecten - valt de inzet vanuit "kwaliteit in de basis" samen met de provinciale inzet op verschillende andere beleidsterreinen, onder andere op het gebied van wonen, bereikbaarheid, groen en water.

In dit hoofdstuk worden ambitie, opgave en inzet voor deze verschillende onderdelen van de economische structuur en het vestigingsklimaat beschreven. De elementen van "Kwaliteit in de basis" hebben een sterke ruimtelijke component. Het is daarom onontbeerlijk om de economische belangen van de provincie ruimtelijke te accommoderen in de Provinciale Structuurvisie.

Ook een evenwichtige arbeidsmarkt, een gunstig starters- en ondernemersklimaat, een dynamische kenniseconomie en imago (promotie en acquisitie) zijn bepalende elementen voor een optimaal vestigingsklimaat. Binnen de gekozen verdere focussing past het de provinciale inzet op deze thema's primair op de vier innovatieve clusters en de vrijetijdsector te richten. Voor meer generiek beleid binnen deze thema's blijft eveneens ruimte, mits er een duidelijke toegevoegde waarde van de provinciale betrokkenheid blijkt. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het actieprogramma 'Zuid-Holland onderneemt het!'. Een beschrijving van deze thema's is te vinden in paragraaf 5.7.

4.2. Ruimtelijk-economische dynamiek in balans

Ambitie en opgaven

Het is de ambitie van de provincie om te voorzien in de benodigde ontwikkelingsruimte voor de economie. De komende jaren vereist dit vooral inspanningen om te voorzien in de kwalitatieve ruimtebehoefte. Een aanzienlijke deel van de huidige bedrijventerreinen is verouderd en heeft niet de gewenste kwaliteit. Door betere benutting en kwaliteitsverbetering van bestaande bedrijventerreinen kan in belangrijke mate worden voorzien in de economische ruimtebehoefte. Vooral de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening met de Provinciale Structuur Visie en de daaraan verbonden verordening geeft hierin nieuwe mogelijkheden. De toekomstige opgave is vooral gericht op herstructurering en intensivering. Eventuele nieuwe locaties worden gekoppeld aan herstructurering (schuifruimte) en transformatie (compensatie).

Daarnaast hebben bedrijven milieuruimte nodig. Op dit moment zijn er voorbeelden van bedrijventerreinen waar in beginsel nog fysieke ruimte voor bedrijvigheid is, maar die ruimte niet kan worden ingevuld als gevolg van de wettelijke normen voor geluid, lucht en veiligheid.

Inzet

I Kwaliteitsbeleid bedrijventerreinen

Voor de toekomstige ruimtelijk-economische opgaven geldt dat kwaliteit en selectiviteit sleutelwoorden zullen zijn. Om in haar ruimtelijk-economisch beleid effectief te kunnen sturen op kwaliteit en selectiviteit, zal de provincie onderzoeken op welke wijze "kwaliteitsbeleid" op (boven)regionale schaal zou kunnen worden uitgewerkt. Bijvoorbeeld door segmentering van bedrijventerreinen te koppelen aan kwaliteitsbeelden per type bedrijventerrein. Ook de inpassing van werklocaties in het landschap heeft daarbij de aandacht, waarmee wordt bijgedragen aan een aantrekkelijkere woon-werkomgeving.

II (Boven)regionale bedrijventerreinenprogrammering

De provincie zet in op "het juiste bedrijf op de juiste plaats" door het stimuleren en faciliteren van (boven)regionale bedrijventerreinprogrammeringen. Per regio worden ramingen opgesteld waarin per sector vraag en aanbod naar typen bedrijventerreinen in beeld wordt gebracht. De regio's zijn daartoe uitgenodigd regionale bedrijventerreinstrategieën te ontwikkelen. Ook specifiek de kennisclusters, HMC-bedrijven en watergebonden bedrijvigheid dienen zich op een economische gezonde manier te kunnen blijven ontwikkelen. Van grote betekenis is de keuze om ruimtelijke concentratie tot stand te brengen in enkele 'hotspots' waar clusters van bedrijven en kennisinstellingen tot ketensamenwerking komen en regionale overheden de ruimtelijke infrastructuur scheppen.

III Provinciale impuls herstructurering

Zuid-Holland staat voor een aanzienlijke herstructureringsopgave, die grote inspanningen vergt van regio's en gemeenten. Gegeven het bovenregionale belang van zowel voldoende kwalitatief goed geoutilleerde werklocaties en van duurzaam gebruik van de schaarse ruimte faciliteert de provincie lagere overheden bij het realiseren van de herstructureringsopgave. De doelstelling voor de komende collegeperiode is om partijen te committeren om 750 ha bedrijventerrein te herstructureren, naast de aanleg van 250 ha nieuw terrein. Procesondersteuning, kennisoverdracht, het creëren van ruimtelijke mogelijkheden en het bieden van financiële ondersteuning aan gemeenten en/of regio's voor de planvorming en concrete uitvoering van projecten vormen een belangrijk onderdeel van de provinciale impuls. Hiertoe wordt gekeken naar een gebiedsgerichte aanpak waarbinnen fasering en verevening van projecten centraal staat. Dit zal tevens leiden tot nieuwe (financiële) instrumenten, waarbij onder meer gedacht wordt aan participatie in projecten op basis van een revolving fund.

De provincie zet eveneens in op efficiënter ruimtegebruik op bedrijventerreinen om vraag en aanbod beter in balans te brengen en minder beslag te leggen op open ruimte. Een verkenning zal worden uitgevoerd naar de wijze waarop ruimtewinst kan worden behaald. Een ruimtewinst van 10% is hierbij het uitgangspunt.

Een bijzondere herstructureringsopgave richt zich op de (zware) industrie, ofwel de bedrijven in de hogere milieucategorieën (HMC-bedrijven). Deze HMC-bedrijven zijn van aanzienlijk belang voor de Zuid-Hollandse economie, maar veroorzaken ook een groot aantal knelpunten. Bijvoorbeeld omdat ze hinder veroorzaken, omdat ze op de huidige locatie geen ruimte hebben voor uitbreiding of omdat een gemeente ontwikkelingsplannen heeft waarbinnen HMC-bedrijven niet passen. De provincie zet zich de komende jaren in om de huidige knelpunten aan te pakken en om nieuwe te voorkomen. Daarbij worden ook handhavingaspecten meegenomen. Samenwerking met (in voorkomende gevallen) rijk, gemeenten en ondernemers is daarbij essentieel. Het behoud van (voldoende ruimte voor) HMC bedrijven in de provincie is daarbij uitgangspunt. De provincie zet in op handhaving, brongerichte oplossingen en alternatieve locaties.

IV Optimaliseren functioneren kantorenmarkt

De provincie zet in op een optimaal functionerende kantorenmarkt door analyse van marktbehoefte en (boven)regionale afstemming van vraag en aanbod. De inzet is per regio en bovenregionaal met betrokken partijen afspraken te maken over de nieuwbouwprogrammering (kwantitatief en kwalitatief), de aanpak herstructurering, transformatie en prioritaire locaties. Het knooppuntenbeleid zal hierbij worden gehandhaafd.

4.3. Bereikbaar Zuid-Holland

Ambitie en opgaven

Door toenemende congestie staan de externe en interne bereikbaarheid van Zuid-Holland en de Randstad steeds meer onder druk. De ambitie van de provincie op dit vlak is een verdere verbetering van de

bereikbaarheid van bedrijven voor klanten, personeel en leveranciers. Daarbij zijn goederenvervoer en vervoer over water aparte aandachtspunten. Ook de positie van de luchtvaart heeft de aandacht. Onderzoek naar de economische effecten van de regionale en kleine luchtvaart bevestigt het belang van Rotterdam Airport voor Zuid-Holland als zakenluchthaven en als vestigingsplaatsfactor voor internationaal georiënteerde bedrijvigheid.

Verbetering van de interne en externe bereikbaarheid op Zuidvleugelniveau en in Randstadverband is nodig om betere verbindingen tussen economische centra en synergie tussen economische clusters te bereiken. Snelle verbindingen tussen de verschillende centra van de Randstad zorgen ook voor agglomeratievoordelen voor de gehele Randstad. Daarnaast streven we naar een (boven)regionaal openbaar vervoerssysteem dat op het schaalniveau van de Randstad de interne bereikbaarheid versterkt.

Inzet

I. Rijkstrajecten

In overleg met rijk en regionale vervoersautoriteiten geven wij vanuit het oogpunt van onze economische doelstellingen prioriteit aan de realisatie van een aantal infrastructurele projecten. Het gaat om projecten die de bereikbaarheid van Zuid-Holland verbeteren en de interactie tussen economische clusters binnen Zuid-Holland versterken: A13-A16, A4 Midden Delfland, Rijksweg A15 Maasvlakte-Vaanplein, A27 (bereikbaarheid Randstad), Rijnlandroute (A4/A44) en de Spoorzone Delft (spoorcapaciteit Den Haag-Schiedam). Naast deze projecten met de hoogste prioriteit verwachten we van het rijk aandacht voor de Oranjetunnel/Blankenburgtunnel, A4 Zuid en voor de A20 en A12 (tevens in relatie met ontwikkelingen in de Zuidplaspolder).

Projecten die gericht zijn op het aanpakken van knelpunten rond op- en afritten van de hoofdwegen naar gemeentelijke en provinciale wegen hebben hoge prioriteit vanuit het rijk en de regio. De doorstroming of hoofdwegen en de bereikbaarheid van werklocaties zal daarmee aanzienlijk verbeteren. rijk en regio hebben in het verlengde hiervan een verbeteringsprogramma Hoofd WegenNetwerk/Onderliggend WegenNetwerk (HWN/OWN) aansluitingen ontwikkeld met als doel om nog voor 2010 in ieder geval 5 HWN/OWN-aansluitingen aan te pakken. Deze Top-5 is recent vastgesteld: A16-Dordrecht, A16-N3 Dordrecht Zuid, A20-Schieplein Centrum, N57-Groene Kruisweg, en A4-A12 Prins Clausplein.

II. Regionale trajecten

De provincie en kaderwetgebieden werken al of niet gezamenlijk aan de realisatie van diverse projecten. Het ontbreken van een samenhangend hoogwaardig openbaar vervoernet op regionaal niveau (Zuidvleugelneta) is een groot knelpunt. Andere projecten zijn: Stedenbaan, RandstadRail en de RijnGouweLijn wordt een belangrijke verbeteringsstap gezet. Het '3 in 1 project' in het Westland (verlengde veilingroute, ontsluiting Westerlee, tweede ontsluiting Hoek van Holland), Trekvliettracé, RijnGouwelijn, N470 (verbinding Rotterdam-Zoetermeer-Delft), Rijnlandroute (Katwijk, A4/A44), de N209 bij Bleiswijk/Zoetermeer, N209 Doenkade Rotterdam, N217 plus aansluiting N217/A29, Zuidwestelijke Randweg Gouda, de Merwede Linge Lijn en verbetering van de bereikbaarheid van de Zuidplaspolder. Verder zijn er extra middelen beschikbaar voor het ontwikkelen van het kwaliteitsnetwerk goederenvervoer, voor de aanpak van de Julianasluis bij Gouda de bochtafsnijding Overschie en de verbetering van het provinciaal vaarwegennet.

III. Verbeteren van de efficiency van de huidige infrastructurele netwerken

Betere benutting van het bestaande infrastructuurnetwerk (weg, spoor en water), door dynamisch verkeersmanagement verder te ontwikkelen, nieuwe vervoersconcepten te introduceren en de aansluiting tussen verschillende vervoersmodaliteiten en -netten te optimaliseren, zal ertoe bijdragen dat de verkeersstromen soepeler worden afgewikkeld. Stedenbaan en benuttingsmaatregelen N207 zijn daarvan een voorbeeld. Evenals investeringen in ketenmobiliteit, zoals het aanleggen van P+R- en fietsvoorzieningen bij bushaltes.

Vanuit het oogpunt van verbeteren van bereikbaarheid bepleiten wij de invoering van het prijsmechanisme, waarbij de gebruiker betaalt afhankelijk van tijd en plaats. Voorwaarde daarbij is dat het openbaar vervoer kwalitatief wordt verbeterd, zodat reizigers een alternatief geboden wordt. Nader onderzoek is tevens nodig naar de effecten van het prijsmechanisme op het vestigingsgedrag van bedrijven.

Vanuit optimale benutting van infrastructuurknooppunten zal het knopenbeleid van de provincie, waarbij ruimtelijke en vervoerskundige potenties van in de streekplannen, de Provinciale Verkeer- en VervoerPlan (PVVP) en de Provinciale Structuurvisie benoemde knopen worden gecontinueerd. Aandachtspunten voor de toekomst zijn verder goederenvervoer over water, communicatiecampagne rond mobiliteit en vervoermanagement op bedrijventerreinen.

4.4. Aantrekkelijke woon- en leefomgeving

Ambitie en opgaven

Een aantrekkelijke woon- en leefomgeving is een belangrijke factor in de vestigingskeuze van (internationale) bedrijven en werknemers. Belangrijke kerntaken van de provincie, zoals het realiseren van (boven)regionaal groen, bovenregionale afstemming woonmilieus en voorzieningen en vrijetijdsbeleid zijn direct verbonden met de kwaliteit van woon- en leefomgeving. Gezien de druk op de kwaliteit van woon- en leefomgeving, zoals die zich vooral in het verstedelijkte deel van Zuid-Holland voor doet, zal de provincie sterk inzetten op de versterking van woon- en leefomgeving, voornamelijk woningen in het topsegment.

Inzet

I. Versterken van een goede woon-, werk- en leefomgeving

Kerntaak van de provincie is te zorgen voor een goed aanbod van kwalitatief hoogwaardige woonmilieus (inclusief "topmilieus") en een aanbod van (recreatief en natuur)groen en water dat daadwerkelijk de woon-, werk- en leefomgeving versterkt. In Zuid-Holland heeft daarbij de relatie tussen het verstedelijkte deel van Zuid-Holland (de Zuidvleugel) en het Groene Hart bijzondere aandacht. Betere benutting van de verbinding tussen Zuidvleugel en Groene Hart biedt goede mogelijkheden voor versterking van de leefomgeving van Zuid-Holland.

Waar mogelijk zal de provincie zoeken naar directe koppeling van economische ontwikkeling aan ontwikkeling van woon- en leefklimaat. De provincie zet daarbij in op het toepassen van mechanismen (fysieke koppeling, financiële arrangementen, innovatieve regelgeving, vernieuwende samenwerkingsvormen) die leiden tot de gelijktijdige versterking van zowel de ruimtelijke als de economische structuur van Zuid-Holland. Waar mogelijk wordt hierbij aangesloten bij de systematiek van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG).

In het licht van versterking van goede woon-, werk- en leefomgeving is ook het zorgvuldig ruimtegebruik, zoals dat via de betere benutting van bestaande ruimte wordt nagestreefd, van groot belang.

II. Versterken structuur detailhandel

De detailhandel is niet alleen een belangrijke economische sector, maar zij levert ook een grote bijdrage aan de ruimtelijke structuur, identiteit, aantrekkelijkheid en levendigheid in onze provincie. De provincie voert een actief detailhandelsbeleid vanwege de veelal bovenlokale gevolgen van omvangrijke winkelcentrumprojecten of perifere detailhandel. Speerpunten van het beleid zijn het prioriteit geven aan het versterken van bestaande regionale centra, provinciaal knooppuntenbeleid, het benutten van de potentie van enkele Stedenbaanlocaties. Tevens vormt het handhaven van het perifere detailhandelsbeleid speerpunt van het beleid. Het perifere detailhandelsbeleid is erop gericht de centra van steden, dorpen en wijken te versterken en ontwikkelingsruimte te bieden aan een beperkt aantal branches op locaties buiten de centra. De provincie zal deze collegeperiode het voortouw nemen voor de vijfde editie van het Koopstromenonderzoek.

5. Excelleren in stuwende clusters: focus op vier innovatieve clusters en sector vrije tijd

5.1. Clusters

Na de brede inzet, gericht op de versterking van de economische structuur en de kwaliteit van het vestigingsklimaat in het voorgaande hoofdstuk, gaat dit hoofdstuk in op die elementen van de economie van Zuid-Holland die het sterkst bijdragen aan de internationale concurrentiepositie. De stuwende economische clusters in Zuid-Holland zijn van fundamentele betekenis voor de Zuid-Hollandse economie. De provincie zet met de keuze voor deze clusters in op versterking van bestaande stuwende activiteiten, maar ook op het benutten van kansen voor opkomende economische activiteiten. Daarnaast ligt er een opgave om synergie tussen de clusters verder te benutten en om eventuele concurrentie tussen economische activiteiten (in ruimteclaims, personeel etc.) af te stemmen. Er is per cluster specifiek beleid nodig, omdat de onderscheiden clusters onderling verschillen in aard, omvang en problematiek.

Met de focus op stuwende clusters sluit deze economische visie aan op de “economische pieken” die zijn geïdentificeerd in Pieken in de Delta, programma Zuidvleugel.

In dit hoofdstuk zijn de ambities en opgaven van vier innovatieve clusters beschreven: Transport & Logistiek, Greenports, Life & Health Sciences en het Water- & Deltacluster. Daarna komt de sector Vrije Tijd aan bod. Dit hoofdstuk sluit af met een beschrijving van de ondersteunende thema's kennis & innovatie, dynamische arbeidsmarkt, ondernemerschap, promotie & acquisitie en duurzaamheid. Deze thema's zullen vooral worden gericht op het stimuleren en versterken van de vier innovatieve clusters en de sector Vrije Tijd.

Het beleid om de stuwende clusters te ondersteunen wordt vanuit verschillende thematische kanten aangevlogen. Deels worden de clusters qua ruimte en bereikbaarheid gefaciliteerd vanuit "Kwaliteit in de basis". Daarnaast gaat het om beleid dat niet direct een ruimtelijke weerslag heeft, maar waarvoor ook een ruimtelijke vertaling mogelijk is. Daarom hebben kennis-economie, arbeidsmarktbeleid en ondernemerschap ook hun ruimtelijke behoefte, welke ook in de Provinciale Structuurvisie opgenomen zal worden.

5.2. Transport & logistiek

Ambitie en opgaven

Het Transport en Logistiek cluster profiteert optimaal van het mondiale knooppunt van vaar-, auto- en spoorwegen en luchthavens dat Zuid-Holland is. Voor behoud en ontwikkeling van de clusters is voldoende ruimte (grote werklocaties), beschikbaarheid van goed opgeleid personeel en een goede bereikbaarheid cruciaal. De ambitie van de provincie is om bij te dragen aan het oplossen van knelpunten op deze terreinen en daarmee de groei van het cluster te bevorderen. Daarnaast probeert de provincie de samenhang met andere clusters, zoals de Greenports te stimuleren. Als laatste is het heel belangrijk dat de cluster meer innovatief gaat werken en zich van high volume, meer op high value gaat richten. Ook daarbij zal een provincie een stimulerende rol spelen.

Inzet:

I. Concentratie van de ontwikkelingsruimte

De benodigde uitbreidingsruimte voor het cluster Transport & Logistiek zal vooralsnog geconcentreerd worden in een aantal grootschalige locaties: de Hoeksche Waard (havengerelateerde bedrijvigheid), het Integrale Ruimtelijke Project (IRP) Zuidplaspolder (Randstad georiënteerde transport en logistieke bedrijven) en Shipping Valley (bedrijven gerelateerd aan het “natte cluster”). De provincie werkt, in samenspraak met relevante partijen, aan voortvarende realisatie van deze locaties. In 2007

rapporteren het Centraal Planbureau (CPB) en het Ruimtelijk Planbureau (RPB) hun advies inzake "nut en noodzaak" van het bedrijventerrein Hoeksche Waard aan de Tweede Kamer. Dit zal mede bepalend zijn voor de gebiedsvisie Hoeksche Waard.

II. Onderwijs en duurzame innovatie

In het verleden ging de ontwikkeling van het Transport & Logistiek cluster gepaard met een grote vraag naar laaggeschoolde arbeid. Vooral de logistieke stromen vanuit de Rotterdamse haven trokken daardoor mensen met weinig opleiding. Tegenwoordig is de vraag naar specifiek opgeleid personeel in de Transport en Logistieke cluster steeds meer een issue. Een optimale aansluiting van onderwijs op arbeidsvraag vanuit de sector wordt door de provincie opgepakt.

III. Verbeteren (internationale) bereikbaarheid

Voor de ontwikkeling van de Transport & Logistieke cluster is bereikbaarheid over weg en water van cruciaal belang. Naast het opheffen van belangrijke knelpunten in het hoofdwegennet, is het van groot belang dat de aansluiting van het onderliggend wegennet wordt verbeterd. De provincie zet zich in voor het realiseren van het onderliggende wegennet en geeft daar prioriteit aan. Het rijk draagt zorg voor de realisatie van het hoofdwegennet. Een andere oplossing van het bereikbaarheidsknelpunt is het ontwikkelen van een verkeersinformatiesysteem. Een dergelijk systeem kan congestie voorkomen. De provincie stimuleert het ontwikkelen van een verkeersinformatiesysteem voor de regio Rotterdam met een project Dynamisch Verkeersmanagement.

IV. Versterken samenhang andere clusters

Versterken van de samenhang van dit cluster met andere clusters schept additionele kansen. De koppeling mainport Rotterdam-Greenport dient te worden versterkt. Bijvoorbeeld op het terrein van de energievoorziening (gebruik van restwarmte) en op het gebied van agrologistiek zijn er verbanden met het cluster Greenports. In samenwerking met het rijk en de relevante betrokken partijen zullen onderlinge relaties tussen de mainport en de Greenport worden versterkt en verder vorm gegeven. Dit sluit naadloos aan bij de prioriteit die het ministerie van Economische Zaken in haar beleid "Pieken in de Delta" hieraan geeft.

5.3. Greenports

Ambitie en opgaven

De Nederlandse Greenports zijn internationaal gezien zeer vooruitstrevend. De Nederlandse bedrijven lopen voorop op het gebied van veredeling, teelttechnieken, energieduurzame concepten en kassenbouw. Het cluster slaat ruimtelijk voornamelijk neer in de drie Greenports van Zuid-Holland: Westland/Oostland, Bollenstreek en Boskoop e.o. Deze Greenportclusters worden gekenmerkt door een nauwe ruimtelijke en economische samenhang. Alle activiteiten zoals productie, handel, toelevering, verwerking, kennis en afzet zijn in de Greenports geconcentreerd en functioneren als een samenhangend complex en in onderlinge afhankelijkheid. De provincie wil in de Greenports de mondiale koppositie, binnen de randvoorwaarden van ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid, versterken. Het cluster kampt met een aantal knelpunten die om een oplossing vragen. De druk vanuit verstedelijking en groenontwikkeling is groot, zodat het areaal afneemt. Duurzame herstructurering is noodzakelijk om optimaal te kunnen produceren en de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. De Greenports claimen ruimte om uit te breiden en hebben behoefte aan een betere bereikbaarheid. Daarnaast is er een toenemende vraag naar personeel dat specifiek is opgeleid voor de tuinbouw. Om deze knelpunten op te lossen zet de provincie als volgt in:

Inzet

I. Strategisch uitvoeringsprogramma Greenports

In samenwerking met de sector stelt de provincie een uitvoeringsgericht programma op. Basis daarvoor is de provinciale notitie Greenport 2020 en de nota Greenports van de toekomst. Deze geeft een doorkijk naar de lange termijn vanuit ruimtelijk-economische, maatschappelijke (energiegebruik,

waterkringlopen, meervoudig ruimtegebruik) en agrologistieke optiek. De samenhang tussen de Greenports en de relatie tussen mainports Rotterdam en Schiphol en de Greenports is daarbij belangrijk. Het uitvoeringsprogramma wordt afgestemd met de afspraken die in Greenport Nederland zijn gemaakt.

II. Beschikbaarheid van ruimte

Nieuwe ruimte voor de Greenports is binnen de provincie slechts beperkt beschikbaar. In het Integrale Ruimtelijke Project (IRP) Zuidplaspolder realiseert de provincie een nieuwe glastuinbouwlocatie. Een mogelijk verdere uitbreiding moet plaatsvinden op andere locaties in en/of buiten Zuid-Holland. De provincie geeft hieraan hoge prioriteit en wijst in interprovinciaal verband gebieden aan waar nieuwe vestiging mogelijk is. In de Provinciale Structuurvisie vindt daarover besluitvorming plaats. De ambitie is om dit in 2008 gereed te hebben. De duurzame herstructurering van de glastuinbouwgebieden in Zuid-Holland wordt versterkt voortgezet.

De Bollenstreek heeft in de ogen van het rijk zowel een functie als Greenport als een functie als bundelingsgebied voor verstedelijking. Tussen alle betrokken partijen moet overeenstemming bestaan over doel, verantwoordelijkheid en financiering van integrale herstructurering.

De provincie zal onderzoeken of het beleid om risicodragend te participeren in (glas)tuinbouwprojecten kan worden verbreed. Ook wordt onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om een (provinciaal) ontwikkelingsbedrijf voor de tuinbouw op te zetten. Medio 2008 zijn de resultaten van dit onderzoek beschikbaar.

III. Verbeteren (internationale) bereikbaarheid

In samenhang met de beschikbaarheid van ontwikkelingsruimte is ook bereikbaarheid (van personen en goederen) van belang. In de regionale netwerkanalyse voor de Zuidvleugel is een maatregelenpakket met een aantal infrastructurele projecten en verkenningen opgenomen dat van belang is voor het functioneren van de Greenports. Van de gemeenten verwacht de provincie dat zij de lokale ontsluiting realiseren.

Op gebied van logistiek zijn er diverse ontwikkelingen die invloed hebben op ruimte en infrastructuur: nieuwe distributieknooppunten, andere en schonere wijzen van vervoer, verder weg gelegen afzetgebieden, schaalvergroting etc. Voor provinciaal beleid is het van groot belang meer inzicht te krijgen in vernieuwingen in de logistiek om de eigen rol daarin beter te kunnen bepalen. Voor de Greenports is een eigen haven in de mainport Rotterdam van belang. Deze haven moet ingericht zijn op de overslag en het transport van bederfelijke waar in koelcontainers.

IV. Kennis en innovatie

Om tot de top van de wereld te blijven behoren is het van belang dat de Greenport blijft inzetten op innovatie en kennisontwikkeling. In het kader van het clusterbeleid verstrekt de provincie subsidies voor concrete innovatieprojecten en het verbeteren van de relatie kennisontwikkeling en toepassing. Tevens zoekt de provincie naar (meer) mogelijkheden tot cofinanciering van innovatieprojecten in het cluster. Door participatie in de Kennisalliantie Zuid-Holland, het bijdragen aan projecten en via consortiumvorming schept de provincie de voorwaarden voor samenwerking tussen de Greenports en verwante clusters in de regio zoals o.a. Life & Health Sciences, Water & Deltacluster en Proces- & Petrochemie. De provincie gaat onderzoeken of door het aanpassen of plaatselijk verminderen van de regelgeving in experimenteerzones meer innovaties in de Greenports mogelijk zijn en of hiermee meer kansen worden geboden aan o.a. productinnovatie, ketenoptimalisatie, energiemaatregelen, intensief/meervoudig grondgebruik en verbetering van de waterhuishouding.

5.4. Life & Health Sciences

Ambitie en opgaven

Dit cluster wordt gevormd en gevoed door een groot netwerk van primaire industrie en hun toeleveranciers, kennis- en onderzoeksinstituten, universitair medische centra en grote en kleine dienstverleners. Het

cluster heeft veel potentie. De opgave is meer kennis te genereren, over te brengen én te vermarkten: kennisvalorisatie en -exploitatie. De ambities binnen het brede cluster van biotechnologie en medische technologie zijn groot en steeds beter georganiseerd. Dat is af te lezen aan de wijze waarop de vier O's (Onderzoek, Onderwijs, Overheid, Ondernemers) de afgelopen jaren gezamenlijk een aantal kansrijke thema's oppakten en aandacht gaven aan de ruimtelijke facilitering van bedrijven en onderzoeksinstellingen en promotie en acquisitie. Een grote ambitie is om het Leiden Bio Sciencepark te laten uitgroeien tot de top 5 van Europa. Als vestigingsplaats moet het kunnen (blijven) concurreren met scienceparken in onder andere Cambridge, München en Boston. Een tweede ambitie is de ontwikkeling van een internationaal hoogwaardige Medical Delta in de Zuidvleugel: een regio met grootschalige kennisinfrastructuur op gebied van Health Science en met een medische zorg van internationale allure. Samen met het Dutch Institute for Cure and Care Technology (DICCT) en een nog op te richten protonenfaciliteit moet deze ambitie werkelijkheid worden. Daartoe is het consortium Health Science and Technology opgericht dat in de komende 10 jaar deze ambitie moet verwezenlijken.

Inzet:

I. Verdere ontwikkeling van het Bio Science Park Leiden

In samenwerking met de partners in de stichting LLMS (Leiden Life Meets Science) zal de provincie zich inzetten voor de verdere ontwikkeling van het Bio Science Park Leiden. Ruimtelijk faciliteert de provincie de (her)ontwikkeling via zijn ruimtelijk instrumentarium. Om de ruimtelijke ambities van het Bio Science Park Leiden waar te maken is voortdurende aandacht nodig voor de mogelijke subsidies van het rijk en de EU. Deze extra middelen zijn noodzakelijk om het sciencepark de bijpassende inrichting, uitstraling en bereikbaarheid te geven. De versterking van het vestigingsklimaat voor hoogwaardige bedrijvigheid vindt o.a. plaats door het realiseren van een hoogwaardige woon- en leefomgeving en het verbeteren van de bereikbaarheid. De ontwikkelingsmogelijkheden op het terrein van het voormalige vliegveld Valkenburg bieden daarvoor uitstekende basis. Het Integrale Ruimtelijke Project (IRP) As Leiden-Katwijk is van grote waarde voor de ontwikkeling van dit cluster. De provincie zal de ontwikkeling van dit gebied via het ruimtelijke instrumentarium sturen. De provincie zet zich ook in voor de verbetering van de interregionale bereikbaarheid van het gebied waarin het Bio Science Park Leiden ligt. Dit door in te zetten op de realisatie van de lightrailverbinding Rijn Gouwelijn met een station op het sciencepark, de ontwikkeling van Stedenbaan en de realisatie van de Rijnlandroute ten behoeve van het gemotoriseerde verkeer.

II. Kennisvalorisatie en kennisexploitatie door versterking van de samenwerking

Het cluster is in hoge mate innovatief. Echter innovaties dringen nog onvoldoende door tot de markt als gevolg van het ontbreken van een kennisexploitatie-infrastructuur. Door versterking van het regionaal organiserend en faciliterend vermogen wil de provincie initiatieven van o.a. de stichting LLMS, het HST consortium en het DICCT in een versnelling brengen. Deze initiatieven, gericht op het bevorderen van aansluiting op de kennisinfrastructuur en de commerciële benutting van kennis door het in de regio aanwezige bedrijfsleven en door startende bedrijven is cruciaal.

In 2007 start de provincie een samenwerking met de drie universiteiten, TNO, gemeenten Leiden, Rotterdam en Delft om tot een betere aansluiting van het regionale bedrijfsleven op de aanwezige kennis te komen.

Ook ondersteunt de provincie de stichting LLMS. De stichting heeft tot doel kennis en bedrijfsleven op het Leiden Bio Science Park bij elkaar te brengen. De provinciale inzet is er verder op gericht om met steun van de Zuidvleugelpartners, het Innovatieplatform en het genereren van financiële middelen bij het rijk (o.a. Pieken in de Delta en Technopartner) en de EU (EFRO) de initiatieven tot samenwerking, kennisexploitatie en -valorisatie te versnellen.

III. Promotie en acquisitie

In samenwerking met de Westholland Foreign Investment Agency (WFIA), het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam (OBR), de stichting LLMS en de gemeenten stelt de provincie een plan op om tot betere afstemming te komen op het gebied van promotie en acquisitie. Het plan heeft tot doel meer internationale bedrijven, onderzoekers en clinical trials naar de Zuidvleugel (met name Science Port

Holland en Leiden Bio Science Park) te halen en om onze kennis en producten in het buitenland aan te prijzen. Het plan is medio 2007 gereed.

5.5. Water & Deltacluster

Ambitie en opgaven

Het internationaal georiënteerde en kansrijke cluster Water & Delta staat voor de opgave een sterke marktpositie te verwerven op de wereldmarkt en zo met de markt mee te kunnen groeien. Een belangrijke voorwaarde daarvoor is het naar de markt brengen van de aanwezige kennis. Het Zuid-Hollandse cluster heeft wereldwijd een voorsprong in kennis. Om die voorsprong te behouden, is optimale benutting van ontwikkelde kennis van belang. Bestaande kennis moet meer dan voorheen worden omgezet in exporteerbare producten en diensten en beter benut worden voor toepassing op het eigen grondgebied, o.a. ten behoeve van de kustverdediging/ontwikkeling. Kansen liggen er voor de deelclusters waterbouw (baggersector en off shore bouw), waterbeheer, drink- en industriewatervoorziening, afvalwater/sanitatie, water en voedselzekerheid.

Inzet:

I. Bevorderen verdergaande (geografische) clustering

De provincie wil geografische clustering van waterbedrijven en –instellingen bevorderen rondom WL Hydraulics op Science Port Holland en het waterbouwcluster in de Drechtsteden. Daartoe zet zij haar instrumentarium in bij de inrichting van deze locaties en werkt met de direct betrokken organisaties samen aan de verdere ontwikkeling van Science Port Holland. Tevens bekijkt de provincie de mogelijkheden het cluster via de creatieve industrie te versterken, middels ondersteuning van een geëigend Landmark in het Science Port Holland.

II. Versterking kennisinfrastructuur en arbeidsmarkt

Om de kennisinfrastructuur voor dit cluster te versterken zet de provincie in op de versterking en profilering van het Delta Instituut voor Waterbeheer en Bouwen in Deltagebieden. Daarnaast bevordert zij complementaire Centers of Excellence zoals een Topinstituut voor Watervoorziening en Afvalwaterbehandeling en een International Innovation Center Water and Dredging.

De provincie wil het cluster aantrekkelijker maken voor scholieren en studenten om het tekort aan goed opgeleid personeel te kunnen oplossen. Ook zullen via het arbeidsmarktbeleid hoogopgeleiden (TU Delft, internationale werknemers) worden gekoppeld aan bedrijven binnen het cluster.

III. Verbinden kennisvraag en -aanbod.

Om de marktpotenties van dit cluster te kunnen waarmaken zal het kennisaanbod nadrukkelijker moeten worden gekoppeld aan de kennisvraag door het stimuleren van netwerkvorming. Om deze ambitie te kunnen vervullen stimuleert de provincie netwerk- en consortiavorming door middel van steunverlening aan deze activiteiten van het Netherlands Water Partnership (NWP) en de Water en Delta kolom van de Kennisalliantie. Tevens zet de provincie via de Kennisalliantie een kennismakelaar en procesgeld in om het cluster in kaart te brengen en zo innovatie en business development te stimuleren. De provincie neemt het initiatief in het tot stand brengen van een actieplan voor innovatief aanbestedingsbeleid van de provincie Zuid-Holland en andere overheden.

IV. Stimuleren duurzame innovaties

Het cluster biedt goede kansen voor duurzame innovatie. Dergelijke eco-efficiënte innovaties op het gebied van waterberging, meervoudig ruimtegebruik van water en drink/bodemwaterreiniging worden via (co)financiering en het bij elkaar brengen van kennisinstellingen en bedrijfsleven gestimuleerd.

5.6. Vrije Tijd

Ambitie en opgaven

De sector Vrije tijd staat voor de uitdaging het geboden product in kwantiteit en kwaliteit te verhogen, mede door de bestaande schakels beter met elkaar te verbinden en door het beter vermarkten. In deze arbeidsintensieve sector leidt een verhoging van de toeristische bestedingen tot een toename van de werkgelegenheid, juist ook voor lager geschoolden. Een verbeterd imago van Zuid-Holland op het gebied van cultuur, recreatie en toerisme draagt weer bij aan de aantrekkelijkheid van Zuid-Holland als provincie om te wonen en te werken.

Inzet:

I. Versterking kust, cultuur en water

De provincie richt zich op versterking van de toeristische thema's kust, cultuur en water in Zuid-Holland. Voor wat betreft het thema Cultuur richt de provincie zich op het ontwikkelen van enkele toplocaties en het verknopen van relatief kleine maar unieke locaties voor de toeristische ontwikkeling van Zuid-Holland. Voor het thema Kust streeft de provincie naar kwaliteitsverbetering, aanbodvernieuwing en herpositionering van de kust, uitdrukkelijk met benutting van het achterlandpotentieel. Ontwikkeling van een goed ontsloten vaarrouthenetwerk en een kwaliteitsgedreven uitbouw van het watertoerisme krijgen vanuit het thema water de nodige aandacht. In het algemeen dienen toeristische verbindingen verder te worden verbeterd. Daarbij zijn goede fietsverbindingen ook van aanzienlijk belang.

II. Professionalisering en kwaliteitsverbetering van de sector

De provincie werkt met allerlei partijen samen om een efficiënte en heldere organisatiestructuur met betrekking tot de marketing te creëren. Vanwege de grote potentie ervan geeft de provincie hoge prioriteit aan versterking en marktvergroting van het zakelijk toerisme; met name (internationaal) congrestoerisme. Een krachtige en goed doordachte Zuid-Holland-promotie en een efficiënte organisatie daarvan, beschouwt de provincie als randvoorwaarde voor het welslagen van het beleid. Samenhangende regionale toeristisch-recreatieve gebiedsplannen en uitvoeringsafspraken tussen alle betrokken beleidspartners zijn vervolgens onontbeerlijk om de provinciale beleidsdoelen te kunnen verwezenlijken.

Daarnaast zet de provincie in op de kwaliteitsverbetering van het bestaande aanbod door ondernemers hierbij te ondersteunen en te adviseren. Verbeterde integrale publiekscommunicatie en betere bereikbaarheid van het toeristisch-recreatief aanbod met openbaar vervoer zijn ook speerpunten van het provinciaal vrijetijdsbeleid.

5.7. Clusterspecifieke thema's

De vier innovatieve clusters en de sector Vrije Tijd staan in de clusteraanpak binnen de economische visie centraal. In de beleidsinzet, zoals hierboven per cluster beschreven, is aangegeven waar de inzet van de provincie zich per cluster primair op richt. Het betreft een mix van fysieke investeringen in werklocaties (voor alle vijf de clusters) en niet-fysieke inspanningen op het gebied van kennis & innovatie (de vier innovatieve clusters) en op het gebied van promotie en acquisitie (m.n. Life Sciences). Hieronder wordt voor de verschillende niet-fysieke thema's die binnen de economische visie worden onderscheiden (kennis & innovatie, arbeidsmarkt-onderwijs, ondernemerschap, promotie & acquisitie en duurzaamheid) toegelicht op welke wijze zij een bijdrage leveren aan de versterking van de economische positie van Zuid-Holland.

Kennis en innovatie sleutels voor succes

Innovatie is voor Zuid-Holland de sleutel om toe te treden tot de meest dynamische en concurrerende regionale kenniseconomieën van Europa. Om dit dichterbij te brengen zullen Zuid-Hollandse bedrijven hun internationale concurrentiepositie moeten versterken en de aanwezige groeikansen moeten benutten. Goede mogelijkheden hiervoor zijn vooral aanwezig in de vier clusters die al hebben bewezen internationaal mee te tellen. Om deze concurrentiepositie verder te uit te bouwen moet deze clusters

innovatiever en meer kennisgedreven worden. Al geruime tijd wordt geconstateerd dat onderzoek en kennisontwikkeling ver zijn ontwikkeld, maar dat de daadwerkelijke toepassing en gebruik van die kennis in nieuwe producten en concepten daarbij achterblijft. Zuid-Holland staat voor de opgave om het aanwezige kennispotentieel maximaal te mobiliseren in een bestaande al zeer intensief functionerende economie binnen een zeer beperkte beschikbare ruimte. Het doorbreken van de kennisparadox en greep krijgen op intensiteit en kwaliteit van de samenwerking tussen het bedrijfsleven en de kennisinstellingen spelen hierbij een cruciale rol. Om ervoor te zorgen dat kennis en innovatie beter worden benut kiest de provincie ervoor om in het bijzonder op Zuidvleugelniveau samen te werken met overheden, bedrijven en kennisinstellingen.

Dynamische arbeidsmarkt

Een goed opgeleide beroepsbevolking is de belangrijkste productiefactor in een steeds kennisintensievere economie. De provincie ziet het als een belangrijke opgave om een aantal specifieke knelpunten op de arbeidsmarkt op te heffen. Verbetering van de aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven is daarbij van het grootste belang. Om aan de arbeidsbehoefte van het bedrijfsleven te voldoen, moet voldoende talent worden ontwikkeld.

Op dit moment zijn er aanzienlijke problemen op de arbeidsmarkt van de stuwende clusters. Er is een tekort aan hoogopgeleiden tegenover een overschot aan laagopgeleiden. Een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking is onvoldoende gekwalificeerd om aansluiting op de arbeidsmarkt te vinden. Om de afstand tot de arbeidsmarkt te verkleinen is het voor deze groep (jongeren zonder startkwalificatie, laagopgeleiden, arbeidsgehandicapten, allochtonen) belangrijk dat het bedrijfsleven werkgelegenheid biedt om ervaring op te doen en door te kunnen groeien. Ook binnen het onderwijssysteem zijn acties nodig om het opleidingsniveau te verhogen. Gelet op de problemen die zich met name in deze provincie voordoen heeft de provincie de ambitie om de problemen meerjarig en programmatisch met het bedrijfsleven, onderwijsinstellingen en het rijk aan te pakken.

In lijn met het coalitieakkoord richt de economische visie zich op het oplossen van clusterspecifieke knelpunten in de relatie arbeidsmarkt-onderwijs. Het provinciaal arbeidsmarkt-onderwijsbeleid wordt primair vraaggestuurd, waarbij de vraag van het bedrijfsleven naar specifieke opleidings- en beroepskwalificaties centraal staat. De provinciale inzet is hoofdzakelijk gericht op de arbeidsmarktknelpunten in de vier beeldbepalende clusters en Vrije Tijd. Als echter vanuit de *vraagzijde* (bedrijven en instellingen) aanleiding toe bestaat, kunnen de provinciale inspanningen zich ook richten op het wegnemen van knelpunten in sectoren, zoals bijvoorbeeld de zorgsector en de maakindustrie.

Ondernemerschap

Meer en betere ondernemers die kennis toepassen en innoveren staan aan de basis van een gezonde economische groei in Zuid-Holland. Waar de rijksoverheid generiek ondernemerschapbeleid voert, zoekt Zuid-Holland naar synergie door in te zetten op zijn sterktes; ondernemerschap in de vier clusters. De provincie heeft een rol bij:

- het signaleren van knelpunten die betrekking hebben op de ondernemer in Zuid-Holland en (laten) oppakken in de gremia waar dit het meest efficiënt is.
- het regisseren en bundelen van lokale initiatieven, bijvoorbeeld in de vorm van best practices
- aanjagen waar noodzakelijk. Doelmatigheid (moet de provincie dit zelf doen?) en effectiviteit (wat levert het op?) staan hierbij voorop.

Het nieuwe coalitieakkoord leidt tot scherpere keuzes. Het Actieprogramma "Zuid-Holland onderneemt het!" zal duidelijker worden gefocust op de inzet op vier stuwende clusters, de rol van de provincie bij ondernemerszin en het faciliteren van ondernemerschap. Van de lopende actielijnen zijn er een aantal inmiddels op een andere manier ingevuld, sommige acties verdienen evaluatie en daar bovenop is bijsturing van de koers van het provinciaal ondernemerschapbeleid gewenst.

Promotie en acquisitie

Het aantrekken en vasthouden van buitenlandse investeerders en kenniswerkers is belangrijk voor de provincie om op internationaal niveau te kunnen concurreren met andere regio's. Opkomende markten (in Azië en Oost Europa) en nieuwe handelspartners bieden kansen voor het Zuid-Hollandse bedrijfsleven om hun producten en diensten te vermarkten. Het is daarom noodzakelijk om Zuid-Holland te "verkopen". Activiteiten in het kader van promotie en acquisitie richten zich op het versterken van de internationale relaties voor innovatieve bedrijvigheid.

Op initiatief van de Holland Acht (G4 en P4) wordt momenteel nagedacht om te komen tot een samenhangend promotie- en acquisitiebeleid binnen de Randstad. Door als Randstadregio een samenhangend beleid te ontwikkelen voor promotie en acquisitie gaan kansen niet verloren door onderlinge concurrentie of gebrek aan afstemming. Bundeling van krachten is nodig om de Randstad terug te krijgen in de top 5 van aantrekkelijke vestigings- en investeringsplaatsen voor internationaal opererende bedrijven in Europa.

Duurzaamheid

Duurzaamheid wordt een steeds belangrijker doel bij ons economisch handelen. Omschakelen naar duurzaam energiegebruik en het inspelen op de gevolgen van de klimaatverandering zijn belangrijke nieuwe uitdagingen die onze economie ook nieuwe kansen bieden. Ons innovatiebeleid zullen wij daarom bij voorrang voor deze en andere grote maatschappelijke vraagstukken inzetten. Een omschakeling van onze economie van high volume naar high value zal een bijdrage leveren aan een duurzamere economie.

6. Visie op de Randstad

6.1 Urgentieprogramma Randstad, én meer

Het in januari van 2007 verschenen rapport van de OESO over de Randstad geeft aan dat de Randstadsteden veel baat hebben bij verdere metropoolvorming. Daarbij moeten de verschillende delen van de Randstad veel meer geïntegreerd raken. Betere samenwerking en gecoördineerde specialisatie zouden op economisch vlak aanzienlijke schaalvoordelen kunnen opleveren. In dit licht is het dus aan te raden om ons als provincie meer te richten op verdere integratie van de verschillende centra van de Randstad (metropoolvorming). In de zomer van 2007 verscheen onder verantwoordelijkheid van de minister van Verkeer & Waterstaat het Urgentieprogramma Randstad (UPR). Met dit UPR worden de potenties van de Randstad verkend om uit te groeien tot een duurzame en internationale topregio. Het totaal van maatregelen uit het UPR beoogt het investeringsklimaat en de duurzaamheid van de Randstad te verbeteren, en daarmee de internationale concurrentiepositie. Het UPR richt zich op fysieke projecten voor bereikbaarheid en woon-, werk- en leefklimaat. Samenwerking met regionale bestuurders en maatschappelijke partijen wordt daarbij als een belangrijke voorwaarde voor succes gezien.

Het UPR is hoofdzakelijk gericht op fysieke projecten. Deze fysieke projecten zijn heel belangrijk voor verder metropoolvorming in de Randstad, maar zijn een deel van de maatregelen die genomen moeten worden om tot Randstadvorming te komen. De Randstad en Zuid-Holland zouden gebaat zijn bij meer expliciete focus op specifieke metropolitane functies. Deze functies komen typisch veel voor in metropolen en hebben een hoge toegevoegde waarde. Een vlotte omschakeling van de economie naar deze functies kan zorgen voor een snelle groei van de productiviteit van de Randstad.

6.2 Uitvoeringsprogramma Randstad

De hoofddoelstelling van het UPR (duurzame, concurrerende topregio) sluit aan op de hoofddoelstellingen van de economische visie (internationaal concurrerend, innovatief en duurzaam). De hoofdogaven "Betere bereikbaarheid en economische dynamiek" en "Aantrekkelijk woon- en leefklimaat" uit het UPR sluiten aan bij de doelstelling "Kwaliteit in de basis" van de economische visie, terwijl de derde opgave "Klimaatbestendige delta" vanuit economische optiek wordt gevaloriseerd in de visie door de inzet op het cluster water & delta in Zuid-Holland.

De concrete maatregelen in het Urgentieprogramma Randstad (UPR) bevinden zich primair in de sfeer van hardware: fysieke investeringen in infrastructuur en werk- en leefomgeving. Dit op basis van een probleemanalyse op 'Randstedelijk niveau'. De economische visie heeft het 'bovenregionaal niveau' als uitgangspunt voor haar analyse. Enkele maatregelen uit de economische visie zijn daarmee automatisch ook terug te vinden in het UPR. Daarnaast zijn in de economische visie ook andere maatregelen terug te vinden die weldegelijk een bovenregionaal belang hebben voor de Zuid-Hollandse economie.

Op het niveau van de concrete projecten die in het UPR zijn benoemd, sluiten in het bijzonder de volgende (kandidaat-)projecten goed aan bij de economische visie (hieronder gegroepeerd per thema en cluster uit de economische visie):

- Thema Bereikbaarheid: A4 Midden-Delfland, A13-A16, uitbreiding van de capaciteit van het spoor tussen Den Haag en Rotterdam
- Thema Woon- en leefklimaat: Mooi & Vitaal Delfland, Ruggegraat voor Natuur en Recreatie in het Groene Hart (Natte As), Oude Rijnzone en Zuidplaspolder.
- Thema Ruimte voor economie: Hoeksche Waard, Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) / Ontsluiting Mainport en het project Containertransferium
- Cluster Life & Health Sciences: Leiden BioScience
- Cluster Greenports: Zuidplaspolder, Transitie Greenports
- Cluster Transport & logistiek: m.n. de projecten onder het thema bereikbaarheid
- Cluster Water & Delta: Zwakke schakels Kust

6.3 Een visie op de Randstad

Naast het URP moeten er enkele niet-fysieke maatregelen worden genomen om de schaalvoordelen van Randstadvorming te bewerkstelligen. Het gaat dan om specifieke samenwerking en specialisatie in de Randstad. Daarbij zou Zuid-Holland gebaat zijn om zich meer te richten op specifiek metropolitane functies. Deze functies hebben een hoge toegevoegde waarde. Een vlotte omschakeling van de economie naar deze functies kan zorgen voor een snellere groei van de productiviteit van de Randstad. Typisch metropolitane economische functies zijn:

1. Regie (bv. hoofdkantoren, internationale handel, financiële sector, zakelijke dienstverlening) De regiefuncties gaat voor een aanzienlijk deel om specialisatie op enkele internationaal aansprekende kantoorlocaties, een aantrekkelijk woon- en leefklimaat en effectieve promotie en acquisitie. Het Holland Business Promotion Office (HBPO) kan hierin een rol spelen door de Randstad te profileren als kantorenstad en de acquisitie te richten op vestiging van hoofdkantoren op enkele toplocaties in de Randstad.
2. Creatieve activiteiten (bv. R&D en design) De creatieve functies kunnen effectief worden gestimuleerd door in te zetten op een geschikt innovatief klimaat in Zuid-Holland. Zuid-Holland wil binnen de Randstad voor wat betreft Life & Health Sciences en Water & Delta duidelijk geprofileerd naar voren komen. Dit betekent dat we voor Water & Delta de lead kunnen nemen en voor Life & Health Sciences samen met Amsterdam en Utrecht afspraken moeten maken over gecoördineerde specialisatie.
3. Logistiek De logistieke functie krijgt al enige aandacht in het Uitvoeringsprogramma Randstad. Daarnaast zal geprobeerd worden om de logistieke functies te coördineren in de Randstad.

Naast deze metropolitane functies blijft de cluster Greenports van groot belang voor de provincie. Een Randstedelijke visie voor de Greenport kan zorgen voor de continuering van de sterke positie van het cluster in de Randstedelijke economie. Er is reeds een sterke nationale visie op de Greenports en in het UPR is vooral plaats voor de ruimtelijke problematiek in het cluster.

Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat de rol van de mainports behouden blijft en qua toegevoegde waarde groeit. Dit vraagt om een Randstad visie op de Mainport Randstad met Rotterdam en Schiphol als belangrijkste focuspunten. Daarbij kan ook de haven van Antwerpen in het kader worden opgenomen.

7. Het vervolg: van visie naar uitvoering

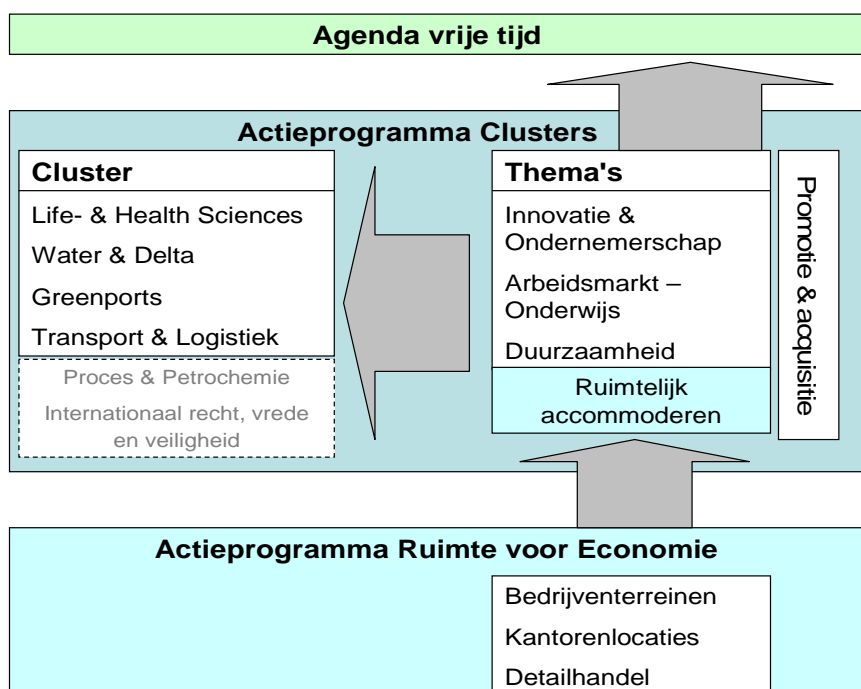
7.1. Van visie naar uitvoering: provinciale actieprogramma's:

De Economische Visie Zuid-Holland geeft de richting aan van het economische beleid van de provincie Zuid-Holland in de komende periode. De volgende stap in het proces van visie naar uitvoering is het vertalen van de visie in een aantal actieprogramma's voor de huidige collegeperiode 2007-2011. De visie wordt concreet vertaald in de volgende actieprogramma's:

- Actieprogramma Ruimte voor economie
- Actieprogramma Clusters: Life & Health Sciences, Transport & Logistiek, Water & Delta, Greenports
- Agenda Vrije Tijd

De actieprogramma's worden tussen eind 2007 en in 2008 vastgesteld in GS.

Figuur 7.1 de invulling van de actieprogramma's

Het actieprogramma Ruimte voor Economie zal overwegend de strategie "kwaliteit in de basis" uitwerken. In dit actieprogramma wordt de aanpak ten behoeve van bedrijventerreinen, kantoorlocaties en detailhandel neergelegd. Het actieprogramma clusters wordt hoofdzakelijk vanuit de strategie "excelleren in sterke clusters" ingestoken. Ter ondersteuning en stimulering van de clusters zijn er enkele thematische inzetmogelijkheden. Zowel vanuit de clusterspecifieke thema's innovatie, ondernemerschap, arbeidsmarkt-onderwijs en promotie & acquisitie, als vanuit een ruimtelijke invalshoek wordt gekeken waar de clusters behoefte hebben aan ondersteuning. De clusters Proces & Petrochemie en Internationaal Recht, Vrede en Veiligheid kunnen als daar expliciete vraag naar is ook worden ondersteund. De agenda vrije tijd is een apart programma dat deels vanuit het actieprogramma clusters wordt gefaciliteerd.

In de actieprogramma's komen de volgende elementen aan bod:

- De doelen die de provincie met het actieprogramma nastreeft en de bijbehorende resultaten en verwachte outcome van de provinciale inspanningen.
- De rollen, taken en bevoegdheden van de provincie binnen het thema waar het betreffende actieprogramma zich op richt.
- Met welke partijen / stakeholders de provincie gaat samenwerken om de gestelde doelen te realiseren (bedrijfsleven, kennisinstellingen, intermediaire organisaties, gemeenten, rijk).
- De instrumenten die de provincie gebruikt om de gestelde doelen voor de verschillende programma's te realiseren.
- Welke middelen de provincie daarvoor beschikbaar heeft (mensen, financiën, overig).
- De samenhang tussen de provinciale actieprogramma's en de bijdrage van de programma's aan de doelen van de economische visie.

7.2. Samenwerking en partnerschap

Bij de ontwikkeling, uitwerking en uitvoering van de actieprogramma's zal nadrukkelijk worden aangesloten bij de andere beleidsvelden binnen de provincie Zuid-Holland, in het bijzonder de integrale projecten Provinciale Structuurvisie, Waterplan en Actieprogramma Klimaat en Ruimte.

Bij de totstandkoming en uitvoering van de actieprogramma's worden de stakeholders intensief betrokken. Op die manier komen we tot breed gedragen en uitvoerbare programma's. Daarin maken we ook afspraken met de stakeholders over wie welke inspanningen voor zijn rekening neemt. We zoeken daarbij nadrukkelijk naar samenwerking met partijen binnen de regio (de 4 O's: ondernemers, onderwijsinstellingen, onderzoeksinstituten en overheden).

Daarnaast worden partnerschappen gesloten met hogere overheden om gezamenlijke doelstellingen tussen provincie en rijk te realiseren. In dat kader zijn met name het rijksprogramma "Pieken in de Delta", het "Urgentieprogramma" en het Europese programma "Kansen voor West" belangrijke aanknopingspunten.

Om de doelstellingen van de economische visie te realiseren wordt niet in de laatste plaats met het rijk en de G4 en P4 (4 grote steden Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Amsterdam en de 4 Randstadprovincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Flevoland) samengewerkt aan fysieke investeringen die bijdragen aan versterking van de economische structuur in het kader van het Urgentieprogramma Randstad.

Bijlage 1 Omschrijving clusters

Cluster	Omschrijving	Ruimtelijke concentratie
Stuwende clusters		
Transport en Logistiek	Bedrijvigheid op het gebied van vervoer per weg, water en spoor, groothandel, laden, lossen en overslaan, opslag verhuur van transportmiddelen en dienstverlening transport en water.	Mainport Rotterdam en Drechtsteden
Greenports	Richt zich zowel op de sierteelt als de voedingstuinbouw, zowel in de open grond als in kassen. Het cluster is koploper in de wereld.	Westland en Oostland, regio Boskoop en Bollenstreek
Life & Health Sciences	Richt zich op de volledige keten die gebruik maakt van vormen van biologisch leven in de ontwikkeling van producten en productieprocessen voor de gezondheidszorg of gezond voedsel.	Bio Science Park Leiden en Delft/Rotterdam
Water & Delta	Watertechnologie richt zich op het beheer van grondwater, afvalwater en oppervlaktewater en op de drink- en industriewatervoorziening. Deltatechnologie heeft tot doel deltagebieden bewoonbaar te maken.	Ruimtelijk versnipperd met concentraties in Delft en Drechtsteden
Proces- en Petrochemie	Richt zich op de aardoliewinning en - raffinage, vervaardiging van en groothandel in chemicaliën. De nabijheid van de haven is voor het cluster van cruciaal belang.	Mainport Rotterdam en Drechtsteden
Internationaal Recht en Bestuur	Een cluster van bedrijven en instellingen die zich bezighouden met internationale conflictbeheersing, arbitrage en internationale rechtspleging. Het gaat daarbij zowel om kennisinstellingen als uitvoerende organisaties.	Den Haag
Vrijtijdseconomie	Zuid-Holland beschikt over vele bronnen van recreatieve mogelijkheden zoals historische stadscentra met winkel- en horecavoorzieningen, de bollenvelden, de kust en de recreatie rond en op het water.	Hele provincie
Enabling clusters		
ICT en Telecom	De telecomsector bestaat uit netwerkbeheerders, providers die diensten leveren op deze netwerken, R&D en adviesorganisaties en leveranciers van producten. De ICT-dienstverlening bestaat uit activiteiten gericht op ontwikkeling, beheer en advies met betrekking tot ICT-systemen. We rekenen tot dit cluster ook de uitgeverijsector en reclamebureaus.	Regio Den Haag en Groot Rijnmond
Aerospace & Composieten	Richt zich op de vervaardiging van vlieg- en ruimtevaartuigen en technisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van nieuwe materialen (composieten)	Delft, Papendrecht, Ypenburg en Noordwijk.
Sensor- & Nanotechnologie	Sensortechnologie is onderdeel van microsysteemtechnologie en richt zich op nieuwe toepassingen van (micro)sensoren. De nanotechnologie bestudeert moleculaire structuren op de schaal van individuele atomen en moleculen.	Delft en Leiden
Verzorgende clusters		
Creatieve industrie	Activiteiten die bijdragen aan een (internationaal) aantrekkelijk, cultureel divers, trendsetend stedelijk klimaat dat de creatieve klasse aantrekt en zorgt voor een opbloei van creatieve activiteit.	Rotterdam